

RUSYA KENTLERİNİN TARİHSEL VE DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

*Emin ATASOY**

ÖZET

Bu çalışmada Rusya'daki kentsel yerleşmelerin tarihsel, coğrafi ve demografik gelişim boyutları irdelenerek, bir yandan bu ülkenin kent coğrafyasının temel özellikleri ve kentleşme düzeyindeki bölgesel farklılıklar, diğer yandan da idari ve iktisadi fonksiyonlara göre kentlerin sınıflandırılması tartışılmaya açılmıştır. Sovyet ve Postsovyet döneminde Rusya'da kentsel ve kırsal nüfusun sayısal ve oransal değişimi, idari bölgeler bazında kentlerin coğrafi dağılışı ve kentleşme düzeyindeki bölgesel farklılıklar; farklı özelliklere göre Rusya kentlerinin fonksiyonel özellikleri ve sınıflandırılmasını ortaya koymak bu çalışmanın yazılmasının öncelikli nedenlerindedir. Postsovyet döneminde Rusya'da egemen olan sosyo-ekonomik ve politik kriz ulusal demografik krize dönüşerek kentleşme hareketini hem nitel hem nicel olarak olumsuz etkilediği bu çalışma ile tespit edilmiştir.

***Anahtar Kelimeler:** Rusya Kentleri, Rusya Coğrafyası, Kentsel Nüfus, Demografik Kriz.*

ABSTRACT

The Historical and Demographic Characteristics of Russian Cities

In this study the dimensions of historical, geographical and demographic development of urban settlements in Russia are explained and on one hand basic characteristics of the country's urban geography and regional differences in the level of urbanization, on the other hand categorization of cities according to administrative and economic functions are discussed. To display the numerical and

* Yrd. Doç. Dr.; Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü

proportional change of urban and rural population, the geographical distribution of cities in terms of administrative regions and regional differences in the level of urbanization, the functional characteristics and categorization of Russian cities in Soviet and post-Soviet period are the main reasons of writing this paper. In this paper, it has been ascertained that the socio-economic and political crisis in Russia during post-Soviet period has turned into a national demographic crisis and had negative qualitative and quantitative effects on urbanization transaction.

Key Words: *Russian Cities, Russian Geography, Urban Population, Demographic Crisis.*

Giriş

Bu çalışmanın yazılmasının en önemli gerekçelerinden biri ülkemizde Rusya coğrafyası ve Rusya nüfusu konularında ulusal coğrafya literatürüne katkı sağlamaktır. Rusya'daki kentleşme hareketinin tarihsel, coğrafi ve demografik gelişim boyutlarını irdeleyerek bu ülkenin yerleşme coğrafyasını “kentler penceresinden” tartışmak bu çalışmanın öncelikli amacıdır. Çalışmada aşağıdaki beş ana konuya vurgu yapılarak Rusya kent coğrafyası irdelenmeye çalışılmıştır:

1. Rusya'daki kentleşme hareketinin tarihsel gelişimi ve demografik özellikleri,
2. Sovyet ve Postsovyet döneminde Rusya'daki kentsel ve kırsal nüfusun sayısal ve oransal değişimi,
3. Kıtalar ve bölgeler bazında Rusya'daki kentlerin coğrafi dağılışı ve bunun sonuçları,
4. Rusya'daki idari birimlerin kentleşme düzeyi ve bölgesel farklılıklar,
5. Nüfus sayılarına, idari özelliklerine ve ekonomik fonksiyonlarına göre Rusya kentlerinin sınıflandırılması.

1. Rusya'da Kırsal-Kentsel Yerleşmeler Ayrımı

Rusya'da iki tip kent vardır: “gorod” yani kent ve “poselki gorodskogo tipa” yani kasaba¹. Kırsal yerleşmeler ile kentler arasındaki temel fark beşeri sayı ile çalışan nüfusun iş kollarına göre dağılımıdır. Rusya'daki bir yerleşmenin kasaba statüsünde kabul edilmesi için bu yerleşmede en az 3000 kişinin yaşaması gerekir. Oysa yine Rusya'da bir yerleşmenin kent statüsünde kabul edilmesi için bu yerleşmede en az 12000

¹ “Poselki Gorodskogo Tipa” kısaca PGT – bu terim doğrudan tercüme edildiğinde “kentlere benzer küçük yerleşmeler” olarak tercüme edilse de ülkemiz coğrafyasında bunun karşılığı kasaba terimidir.

kişinin yaşaması gerekir.² Fakat bu nüfus kriterleri daha çok yeni kurulan kasaba ve kentler için geçerlidir; çünkü göç sonucu nüfusu azalan birçok kent yukarıdaki nüfus kriterlerinden daha az sayıda insan barındırmalarına rağmen kent statülerini yitirmemişlerdir. Bu nedenle Rusya'daki tüm kentsel yerleşmelerin bu nüfus kriterlerine uyduğunu söylemek yanlış olur. Benzer olarak 20 000 veya 30000 nüfusa sahip olup kent grubunda yer alması gereken bazı yerleşmelerin de kasaba grubunda yer aldıkları gözlenmektedir. Ayrıca nüfusu 1000 kişiden az olan bazı yerleşmelerin köy statüsünde olmaları gerekirken kasaba statüsünde oldukları görülmektedir.

Sonuç olarak, Rusya'da yerleşmelerin nüfus sayısından çok idari kriterler ve çalışan nüfusun ekonomik iş kollarına göre dağılımı bir yerleşmenin köy, kasaba veya kent olmasında belirleyici olmaktadır. Örneğin, Rusya'da nüfusu 12000'den fazla olan ancak aynı zamanda aktif nüfusun en az %85'i hizmetler ve sanayi sektörlerinde çalışan yerleşmeler kent olarak kabul edilmektedir. Böylece kırsal yerleşmelerde nüfusun büyük bir bölümü bitkisel üretim, balıkçılık, ormancılık ve hayvancılık gibi tarım alt kollarında çalışırken, Rusya'daki kent yerleşmelerinde aktif tarımsal nüfus oranının %15'i aşmaması gerekmektedir. 2002 yılındaki son nüfus sayımı verilerine göre Rusya'da 1842 kasaba ve 1098 şehir yer almaktadır, yani ülkedeki toplam kentsel yerleşmelerin sayısı 2948'dir.³ 2006 yılında ise şehirlerin sayısı 1095'e ve kasabaların sayısı da 1359'a düşmüştür.⁴ Bir başka anlatımla 4-5 yıl gibi kısa bir zaman diliminde ülkedeki kentsel yerleşmelerin sayısı 2948'den 2454'e düşmüş, yani %20 oranında azalmıştır.

2. Rusya'da Kentleşmenin Tarihsel Serüveni

1897 yılında yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre Rusya topraklarında toplam 430 kent yer almakta ve bunlardan sadece Moskova (1,1 milyon) ve Sankt Petersburg (1,3 milyon) kentlerinin nüfusları 1 milyonu aşmaktaydı. Bu dönemde ülkede nüfusu 100 000'den büyük olan kentlerin sayısı ise sadece 5 olup (Saratov, Kazan, Rostov, Tula ve Astrahan) bunlardan hiç birinin nüfusu 150000'i aşmamıştır. 1897 yılında Rusya'da nüfusları 50000 ile 100000 arasında olan kent sayısı ise ancak 17'di.

Sovyet döneminde Rusya'da bir yandan kentlerin sayıları hızla artmış, bir yandan da kentsel nüfus oranları yükselmiştir. Ülkede 1989 yılında 1037 olan kent sayısı 2002 yılında 1098'e ulaşmıştır. Yani 1989-

² Dronov, V. P., Gluşkovoy, V.G. *Obştestvennaya Geografiya Rosii*, İzdatelstvo "Klassiks Stil", Moskva, 2003, s. 115

³ Dronov, V. P., Gluşkovoy, V. G., *Obştestvennaya Geografiya Rosii*, İzdatelstvo "Klassiks Stil", Moskva, 2003, s. 115

⁴ Vişnevskiy, A. G., *Naselenie Rosii 2005, Trinadsatij Ejegodnyj Demografiçeskiy Doklad*, İnstitut Demografi GU VŞE, İzdatelskiy Dom GU VŞE, Moskva, 2007, s. 35-37

2002 döneminde bazı kasabaların büyümesi ve kent grubuna geçmeleri sonucunda Rusya'daki kent sayısındaki artış 61 olmuştur. Yine 1989–2002 döneminde ülkedeki kasaba sayısı 2193'ten 1842'ye düşmüştür. Bu dönemde azalan 351 kasabadan, 329'u köy statüsüne geçirilmiş, 42'sinin ise kent statüsüne geçirilmiş, 46'sı başka kentler ile birleştirilmiş ve 15'i tamamen kaldırılmıştır. Ülke kasaba nüfusunun %63'ü nüfusları 10000'den az olan kasabalarda yaşamaktadır.⁵

Sovyet döneminde Rusya'nın kentleşme hızı dalgalanmalı bir seyir izlemektedir. 1913–1959 döneminde büyük bir hızla artan kentsel nüfus, 1959'dan sonra düşmeye başlamıştır. Örneğin, 1959–1979 döneminde her yıl ortalama kentsel nüfus artışı 1,5 milyon kişiyi kapsarken, 1979–1989 döneminde bu yıllık artış 1,3 milyona, 1989–1996 döneminde ise 100000 kişinin de altına düşmüştür.⁶ 1950'li yılların ortasından itibaren Rusya'daki kentsel nüfus oranı kırsal nüfus oranlarını aşmıştır. Sovyet döneminde ülkedeki kentsel nüfus artışının temel kaynağı kırsal kesimden gelen iç göç dalgaları olmuştur. Örneğin 1960'lı yıllarda ortalama her yıl 1 – 1,5 milyon köylü kentsel yerleşmelere göç ederek ülkedeki kır-kent nüfus dağılımının değişmesinde en önemli etken olmuştur.⁷

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra Rusya'nın her bölgesine yayılan kentleşme dalgası, yüzlerce yeni kentin inşa edilmesi ile daha da hızlanmış ve SSCB döneminin sonuna kadar etkisini sürdürmüştür. 1959 yılında Rusya'daki kentsel nüfus oranı %52,2 iken özellikle iç göçlerin tetiklemesi ve yeni kentlerin inşa edilmesi sonucunda 1970'te bu oran %62,1'e ve 1989'da %73,4'e yükselmiştir.⁸ 1989'dan sonraki dönemde ülkenin kentsel nüfus oranı neredeyse hiç değişmemiştir. Bu dönemde kentsel nüfus oranlarının değişmemesinin iki nedeni vardır. Birinci neden, postsosyalist dönemde ülkede yaşanan derin ekonomik bunalıma paralel olarak köylerden kentlere yönelen nüfus hareketlerinin azalması iç göçlerin durgunlaşması sonucu kentleşme hızının düşmesidir. İkinci neden ise biraz daha farklıdır. Rusya hükümetinin almış olduğu kararlar doğrultusunda köy, kasaba ve kent kavramları yeniden tanımlanmış ve bunun sonucunda bazı büyük köyler kasaba grubuna, bazı kasabalar kent grubuna dâhil edilmiştir. Nüfustan yoksun olan köyler ise yerleşme grubundan çıkartılmış, böylece tüm bu değişimler, coğrafi yerleşme kalıplarını kökten değiştirdiğinden dolayı ülkedeki kır-kent nüfus oranları da tüm bu kararlardan etkilenmiştir. Son 15-20 yıl içinde kentsel nüfus oranlarının artmamasının temel

⁵ <http://www.gks.ru/wps/portal>

⁶ Hruştsev, A. T., *Ekonomičeskaya i Sotsialnaya Geografiya Rosii*, İzdatelstvo “Drofa”, Tretoe Prerabotannoe i Dopolnennoe İzdanie, Moskva, 2006, s. 85

⁷ Dronov, V. P., Gluşkovoy, V. G. *Obştestvennaya Geografiya Rosii*, İzdatelstvo “Klassiks Stil”, Moskva, 2003, s. 113

⁸ <http://www.gks.ru/wps/portal>

nedenlerinden birisi de hükümet yetkililerin almış oldukları bu idari kararlardır.

1996 yılından itibaren Rusya'daki kentsel nüfus miktarı azalmaya başlamıştır. Örneğin, 1996 yılında 108,3 milyon olan kentsel nüfus miktarı, 2002 yılında 106,4 milyona ve 2007 yılında da 103,8 milyona düşmüştür (Tablo 1). Böylece sadece 1996–2007 döneminde, Rusya'nın kentsel nüfusu yaklaşık 5 milyon azalmıştır. Kentsel nüfusun ciddi seviyede azalmasına rağmen, ülke kentsel nüfus oranlarının azalmamasının temel nedeni aynı dönemde kırsal nüfusun da benzer hızla azalmış olmasıdır. Böylece 1996–2007 yıllarını kapsayan, yaklaşık 10 yıllık dönemde Rusya kentsel nüfus oranının sabitlenip pek değişmediğini ve %73'lerde kaldığı görülmektedir (Tablo 1).

Rusya İmparatorluğunda 1897 yılında yapılan genel nüfus sayım sonuçlarına göre ülke nüfusunun sadece %15'i kentlerde yaşamaktaydı. 1940 yılında bu oran %34'e, 1979'da %69'a ve 1989'da %74'e yükselmiştir. 1989–2002 döneminde ilk kez Rusya nüfus tarihinde kentsel nüfus oranı %74'ten %73'e azalmıştır. Ayrıca, Rusya demografisi tarihinde ilk kez 1989–2002 yılları arasındaki iki nüfus sayımı arasında ülke kent nüfus sayısı da azalma göstermiştir.⁹ 2002–2007 döneminde de bu azalma trendi sürmüştür. Böylece 1989 yılında 107959000 olan kentsel nüfus sayısı, 2002 yılında 106429000'e ve 2006 yılında da 104115000'e düşmüştür. Bir başka anlatımla, 1989–2006 döneminde Rusya kent nüfusu %2,2'lik bir azalma göstermiştir. Aynı dönemde Rusya kır nüfusu da 39,0 milyondan 38,6 milyona azalmıştır. Sonuç olarak, Rusya'daki genel demografik kriz ve ulusal nüfus azalmasına bağlı olarak 1989'dan sonra ülkedeki hem kentsel hem de kırsal nüfus sayısı “beşeri erime” sürecine girmiştir. Son çeyrek yüzyılda Rusya'da kentsel nüfus sayısındaki azalmanın başlıca nedenleri arasında dört etken gösterilmektedir:¹⁰

1. Ülkede derinleşen demografik kriz ve depopulasyon sürecinin kentsel nüfus artışını olumsuz etkilemesi,
2. İç ve dış göçler sonucunda kentlerin nüfus kaybetmeleri,
3. Bazı küçük kent ve kasabaların köy statüsüne dönüştürülmesi,
4. Kır yerleşmelerinde dibe vuran doğurganlık ve nüfus artışı sonucunda kırların kentleri beşeri kaynak ile besleyememeleri ve sonuçta kırlardan kentlere yönelik olan iç göçlerin çok azalması.

⁹ Hruştov, A. T., *Ekonomičeskaya i Sotsialnaya Geografiya Rosii*, İzdatelstvo “Drofa”, Tretoe Prerabotannoe i Dopolnennoe İzdanie, Moskva, 2006, s. 84

¹⁰ Vişnevskiy, A. G., *Naselenie Rosii 2005, Trinadsatij Ejegodnij Demografičeskiy Doklad*, İnstitut Demografi GU VŞE, İzdatelskiy Dom GU VŞE, Moskova, 2007, s. 25

Tablo 1. 1913–2007 Döneminde Rusya’da Kentsel ve Kırsal Nüfusun Sayısal ve Oransal Değişimi¹¹

Yıllar	Toplam ülke nüfusu (milyon)	Toplam kentsel nüfus (milyon)	Toplam kırsal nüfus (milyon)	Kentsel nüfusun toplam ülke nüfusu içindeki oranı (%)
1913	89,9	15,7	74,2	17
1940	110,1	37,9	72,2	34
1959	117,5	61,6	55,9	52
1979	137,6	95,4	42,2	69
1989	147,0	108,0	39,0	74
1996	148,3	108,3	40,0	73
2002	145,2	106,4	38,8	73
2007	142,2	103,8	38,4	73

3. İdari ve Bölgesel Farklılıklar Işığında Rusya’da Kentleşmenin Coğrafi Dağılışı

Rusya’daki kentleşmenin coğrafi dağılışı boyutu konusunda aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

- Ülkedeki kentlerin büyük bir bölümü Avrupa kıtasında ve daha küçük bir bölümü Asya kıtasında toplanmıştır. Bu nedenle Avrupa kıtası hem toplam nüfus hem de kentsel nüfus bakımından Asya kıtasının çok önündedir. Asya ile Avrupa kıtaları arasında nüfus sayısı, nüfus yoğunluğu ve kentleşme bakımından var olan derin farklılıklar iki kıtanın sosyo-kültürel ve iktisadi yapısına da farklılık olarak yansımıştır.

- Doğal koşullar Rusya’daki kentlerin coğrafi dağılışımı doğrudan etkilemiştir. Sibirya ve Arktik kuşakta yer alan Tayga ve Tundra sahaları ile bataklık ve buzlarla kaplı subpolar sahalarda kent yoğunluğu en azdır. Fakat bu sahalarda kırsal nüfus yok denecek kadar az olduğundan dolayı, idari birimler bazında kentsel nüfus oranları çok yüksektir. Bu nedenle kent sayısı ile kentsel nüfus oranları Sibirya ve Uzakdoğu gibi bölgelerde paralellik göstermemektedir. Örneğin Uzakdoğu bölgesinde yer alan Magadan oblastı Bulgaristan’dan dört kat daha geniş bir yüzölçümüne sahip (462500 km²) olmasına rağmen, 23 köy ve sadece 2 kent yerleşmesine sahiptir (Magadan ve Susuman kentleri). Bu nedenle 171000 nüfuslu Magadan oblastında bir yandan aritmetik nüfus yoğunluğu çok düşüktür (0,4 kişi/km²) diğer yandan da kentsel yerleşim ağı çok seyrek ve yetersizdir.

¹¹ Sokolin, V. L., *Rossiya v Tsifrah 2007, Kratkiy Statistiçeskiy Sbornik*, Federalnaya Slujba Gosudarstvennoy Statistiki (Rosstat), Moskova, 2007, s. 80; Hruştev, A. T., *Ekonomiçeskaya i Sotsialnaya Geografiya Rosii*, İzdatelstvo “Drofa”, Tretoe Prerabotannoe i Dopolnennoe İzdanie, Moskva, 2006, s. 84

• Ülkedeki kentlerin büyük bir bölümü deniz kıyısı, akarsu vadisi, zengin enerji kaynakları ve maden yatakları yakınında, kara ve demiryolları güzergâhları üzerinde kurulmuştur. Bir başka anlatımla Rusya'da kentleşmenin yönünü, gelişimini, hızını ve boyutlarını iki ana etken grubu belirlemektedir. Birinci grup etkenler arasında sanayi, ticaret, ulaşım güzergâhları, tarım olanakları, enerji üretimi ve madencilik gibi ekonomik etkenler ön planda iken, ikinci grupta iklim koşulları, toprak özellikleri, yükseklik, bitki örtüsü, su kaynakları gibi fiziki etkenler baskındır. Tarım olanaklarının olmadığı, sert ve olumsuz iklim koşullarının görüldüğü yöre ve bölgelerde kırsal nüfus oranları düşük, kentleşme oranları yüksektir. Kola, Çukçi, Taymir ve Kamçatka yarımadaı ile Sibiry'a'daki idari birimler bu yerlere örnek gösterilebilir. Buna benzer tarım faaliyetlerin yaygın olmadığı, fakat sanayi, madencilik, demiryolları ulaşımı ve enerji üretim faaliyetlerinin yoğunlaştığı yörelerde kentsel nüfus oranlarının da yükseldiği görülmektedir. Yakutistan ve Komi Cumhuriyetleri ile Tümen oblastı bunlara örnek gösterilebilir.

Rusya'da en yoğun kentsel yerleşim ağına sahip başlıca bölgeler şunlardır:

- Merkezi-Çernozyum bölgesi: Volga havzasının batısında, Don havzasının kuzeyinde, Peçora ve Kuzey Dvina havzasının güneyinde kalan arazileri kapsar.
- Volga-Ural bölgesi: Volga havzası ile Ural sıradağlarının güney kesimlerini içerir.
- Kuzey Kafkasya bölgesi: Kafkaz dağlarının kuzey etekleri, Kuban ve Terek havzaları ile Karadeniz kıyı şeridini kapsar.
- Güney Sibirya bölgesi: Kuzbas kömür bölgesi, Angara ve Amur nehri havzaları, Transibirya demiryolu ile BAM demiryolu çevresinde yer alır.

Rusya'da en seyrek kentsel yerleşim ağına sahip başlıca bölgeler şunlardır:

- Avrupa Rusya'sının kuzey bölgeleri: Karelya ve Komi Cumhuriyetleri, Kola ve Kanin yarımadaı, Murmansk ve Arhangelsk oblastları
- Batı Sibirya Ovası ve Orta Sibirya Platosu bölgeleri: Tümen, Tomsk ve Krasnoyarsk oblastlarının orta ve kuzey kesimleri
- Arktik ve Subarktik kuşak bölgeleri: Franz-Josef Arazisi, Severnaya Zemlya, Novaya Zemlya, Lyahovski, Medvejie, De

Long ve Yeni Sibirya takımadaları; Vaygaç, Kolguyev, Ayon, Bely ve Vrangel adaları; Yamal, Gidan ve Taymir yarımadaları

- Uzakdoğu bölgesinin tamamı: Saha (Yakutistan) Cumhuriyeti, Primorski ve Habarovskiy kray; Çukotka (Çukçi) ve Kamçatka yarımadaları; Sahalin adası, Komandor ve Kuril takım adaları
- Yarıkurak-yarıçöl sahaları: Kalmuk Cumhuriyeti, Volgograd ve Saratov oblastlarının batı kesimleri

2002 yılındaki son nüfus sayımı verilerine göre Rusya’da yaşayan 145,2 milyon kişiden 106,4 milyonu (ülke nüfusunun %73,3’ü) kentsel ve 38,8 milyonu (ülke nüfusunun %26,7’si) kırsal kesimde yaşamaktadır. Batı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi son dönemde Rusya’da da kentleşme süreci durgunluk dönemine girmiştir. Hem kent sayısı artışında hem de kentsel nüfus artışında gözlenen bu durgunluk ülkedeki tüm federal bölgeleri etkisi altına almıştır.

1989-2002 döneminde Merkezi ve Güney bölgeler hariç, Rusya’daki tüm federal bölgelerde kentsel nüfus miktarlarında azalma gözlenmiştir. En büyük azalma yoğun göç veren Uzakdoğu Federal Bölgesinde gözlenmiştir (—15,7). 2002–2005 döneminde ise ülkede yer alan tüm federal bölgelerde kentsel nüfus azalmıştır (Tablo 2). Benzer şekilde 1989–2002 döneminde Güney Federal Bölgesi hariç, Rusya’daki tüm federal bölgelerde kırsal nüfus miktarlarında da azalma gözlenmiştir. Bu dönemde Güney Federal Bölgesindeki kırsal nüfus miktarı %17,8 artış gösterirken, Merkezi ve Kuzeybatı bölgelerindeki kırsal erime %9’u aşmış hatta Uzakdoğu Federal Bölgesinde —16,2’ye ulaşmıştır (Tablo 2).

Dronov ve Gluşkovoy’a göre Müslüman milletlerin yoğunlukta olduğu Güney Federal Bölgesi demografik geçiş sürecini tamamlayamamış olduğundan dolayı bu bölgedeki Cumhuriyetler ve diğer idari birimlerde yüksek doğurganlık ve düşük ölüm oranları sonucunda doğal nüfus artış hızı Rusya’daki en yüksek düzeyini korumuştur.¹² Başka bir ifadeyle Güney Federal Bölgesi düşük doğurganlık, düşük ölüm oranları ve düşük doğal nüfus artışı ile kendini belli eden “düşük durağanlık dönemine” bir türlü geçememiştir.¹³

¹² Dronov, V. P. , Gluşkovoy, V. G. *Obştestvennaya Geografiya Rosii*, İzdatelstvo “Klassiks Stil”, Moskva, 2003, s. 85–86

¹³ Demografik evrim veya demografik geçiş teorisi ile ilgili aşağıdaki kaynaklara başvurulabilir: İ. Atalay, *Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya*, META Basım, İzmir, 2005, s. 1-18; E. Tümertekin-N. Özgüç, *Beşeri Coğrafya. İnsan. Kültür. Mekân*. Çantay, Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 240–241; A. Tandoğan, *Demografik Temel Kavramlar ve Türkiye Nüfusu*, Eser Ofset, Trabzon, 1998, s. 22–27; K. Başol, *Demografi*, Anadolu Matbaası, İzmir, 1994, s. 8–9

Tablo 2. 1989–2005 Döneminde Rusya’da Kentsel ve Kırsal Nüfusun Federal Bölgeler Bazındaki Nüfus Artış Dinamiği (%)¹⁴

Federal Bölgeler	Kentsel nüfus		Kırsal nüfus	
	1989–2002 dönemi	2002–2005 dönemi	1989–2002 dönemi	2002–2005 dönemi
Merkezi	3,5	—1,2	—9,1	—3,6
Kuzeybatı	—3,7	—2,7	—9,5	—1,6
Güney	7,3	—1,3	17,8	0,5
Volga	—1,8	—2,8	—2,3	—0,2
Ural	—0,5	—2,8	—4,0	6,2
Sibirya	—5,7	—2,5	—2,4	—0,5
Uzakdoğu	—15,7	—4,5	—16,2	5,1
Rusya	—1,4	—2,2	—0,8	—0,2

1989–2007 döneminde kentlere yönelen iç göçleri besleyen kalabalık köyler canlılığını ve nüfus enerjisini yitirmiş; böylece bir yandan Rusya’nın kırsal nüfus artış potansiyelini kaybetmiş, diğer yandan da Rusya’nın kentleri eski çekiciliğini ve cazibesini kaybederek yoğun göçlerden mahrum kalmışlardır. Böylece kentleşmeyi ve iç göçleri besleyen köylerin rolü sönükleşmiş ve kırsal nüfus erimeye başlamıştır. Fakat bu olumsuz beşeri tabloya rağmen bazı idari birimler kırsal nüfus artışını yüksek tutmayı başarmışlardır. Postsovyet döneminde en yüksek kırsal nüfus artışı gözlenen idari birimlerin başında Sahalinsk ve Sverdlovsk oblastları, Başkurt Cumhuriyeti, Primorski Kray ve Kemerovo oblasti gelmektedir.

Bölgeler arasındaki bu demografik dengesizlikler, bölgelerin ülke nüfus payındaki rolünü de derinden etkilemiştir. Örneğin başkent Moskova kentinin yer aldığı ve ülkenin can damarı sayılan Merkezi bölgenin Rusya kırsal nüfusu içindeki payı 1970 yılında %26,0 iken 2006 yılında %19’a düşmüştür. Yüksek kırsal doğurganlık ve hızlı nüfus artışına sahip Kafkas Cumhuriyetlerinin yer aldığı Güney Federal Bölgesinde ise aynı dönemde bu kırsal nüfus oranı %17,3’ten %25,3’e yükselmiştir. Böylece bugün Rusya’da yaşayan her dört köylüden birinin Güney Federal Bölgesinde ikamet ettiği anlaşılmaktadır. Aslında Güney Federal Bölgesi, Postsovyet döneminde kentsel nüfus payını da arttırmayı başarmıştır. Örneğin 1970’te bu bölgenin Rusya kentsel nüfus içindeki oranı %11,4 iken 2006 yılında %12,5’e yükseltmiştir. Özellikle Dağıstan, İnguş Cumhuriyeti, Yakutistan, Tuva,

¹⁴ Vişnevskiy, A. G., *Naselenie Rosii 2005, Trinadsatij Ejegodnyj Demografiçeskiy Doklad*, İnstitut Demografi GU VŞE, İzdatelskiy Dom GU VŞE, Moskova, 2007, s. 28

Çeçenistan, Buryat ve Kabardino-Balkar Cumhuriyetlerinde önümüzdeki yıllarda da kentsel nüfusun artışı sürdürmesi beklenmektedir.¹⁵

Son çeyrek asırda sert iklim koşulları, zorlu yaşam ve çalışma koşulları, pahalılık ve yüksek ek ödemeler gibi faktörlere bağlı olarak Uzakdoğu Federal Bölgesi Rusya'nın en çok nüfus kaybederek, ıssızlaşan ve en çok göç veren bölgesi olmuştur. Postsovyet döneminde tüm ülkeyi etkisi altına alan derin demografik bunalım Müslüman nüfusun yoğunlukta olduğu Güney Federal Bölgesine pek yansımamıştır. Sosyo-kültürel yapı, etnik ve dinsel özellikler gibi etkenlere bağlı olarak bu bölgede hem kentsel hem de kırsal nüfus miktarı artmış, böylece Güney Federal Bölgesi Rusya'da nüfus miktarı artan tek federal bölge olmuştur. Bu olay federal bölgeler arasındaki etnik, dinsel ve kültürel farklılaşmanın nüfus artışı ve kentleşme olaylarına etkisine bir kanıt olarak gösterilebilir.

Rusya'da federal bölgeler arasındaki sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmişlik dengesizliği; nüfus yoğunluğu ve nüfus artışı açısından büyük farklılaşmalar yarattığı gibi kentsel nüfus oranı ve kent sayısı bakımından da önemli farklılaşmalar oluşturmaktadır. Ülke genelinde ve tüm federal bölgelerde kentsel nüfus oranı kırsal nüfus oranından daha yüksektir. Fakat bazı federal bölgelerde kentsel nüfus oranları azalırken, bazılarında artmaktadır. Örneğin 1989 yılında Güney Federal Bölgesinin kentsel nüfus oranı %59,7 iken 2006 yılında bu oran %57,0'ye gerilemiştir. Aynı dönemde Uzakdoğu bölgesindeki kentsel nüfus oranı %75,8'den %74,2'ye, Sibirya bölgesindeki %71,8'den %70,7'ye, Ural bölgesindeki %80,2'den %79,4'e ve Volga bölgesindeki kentsel nüfus oranı da %70,6'dan %70,2'ye düşmüştür (Tablo 3). 1989–2006 döneminde Kuzeybatı Federal Bölgesinin kentsel nüfus oranı değişmeyip %82,1'de kalırken, kentsel nüfus oranı artan tek bölge olan Merkezi Federal Bölge'de bu oran %77,9'dan %80,3'e yükselmiştir.¹⁶ Böylece Rusya'nın en gelişmiş, en sanayileşmiş, refah seviyesi en yüksek ve en çok göç alan bölgesi olan Merkezi Federal Bölgesi 1989–2006 döneminde kentleşme oranını artıran ülkenin tek federal bölgesi olmuştur.

Rusya'da yer alan idari birimler arasında kentleşme bakımından büyük farklılaşmalar vardır. Örneğin Magadan ve Murmansk oblastlarında yaşayan nüfusun %90'dan fazlası kentlerde yaşarken, Aginski-Buryatski, Koryak ve Evenki Milli Bölgelerinde kentleşme oranları %26 ile %36 arasında değişmektedir. Hatta Baykal gölünün hemen batısında İrkutsk Oblastı sınırları içinde yer alan Ust-Ordinski Buryatski Milli Bölgesinin

¹⁵ Vişnevskiy, A. G., *Naselenie Rosii 2005, Trinadsatiy Ejegodnyy Demografiçeskiy Doklad*, İstitut Demografi GU VŞE, İzdatelskiy Dom GU VŞE, Moskova, 2007, s. 27

¹⁶ Vişnevskiy, A. G., *Naselenie Rosii 2005, Trinadsatiy Ejegodnyy Demografiçeskiy Doklad*, İstitut Demografi GU VŞE, İzdatelskiy Dom GU VŞE, Moskova, 2007, s. 31

başkenti olan Ust Ordinskiy kasabasının statüsü düşürülerek köye dönüştürüldüğünde bu otonom dairede hiç kentsel nüfus kalmamıştır.

Tablo 3. Federal Bölgelere Göre Rusya’da Kentleşme (1989–2006)¹⁷

Federal Bölgeler	Kentleşme oranı (%)	
	1989 yılı	2006 yılı
Merkezi	77,9	80,3
Kuzeybatı	82,1	82,1
Güney	59,7	57,0
Volga	70,6	70,2
Ural	80,2	79,4
Sibirya	71,8	70,7
Uzakdoğu	75,8	74,2
Rusya	73	27

Aslında bugünkü %73’lük kentsel nüfus oranı ile Rusya ile Türkiye arasında pek fark olmadığı anlaşılmaktadır. Fakat Rusya’da federal bölgeler ve idari birimler arasındaki farklılıklar Türkiye’den çok daha derindir. Rusya’da yer alan tüm idari birimlerden sadece üçünün kentsel nüfus oranı %90’ı ve sadece 12’sinin kentsel nüfus oranı %80’i aşmaktadır. Böylece Tablo 4’te de görüldüğü gibi ülkede sadece 12 idari birim çok yüksek kentsel nüfus oranına sahip olan grup içinde yer aldıkları anlaşılmaktadır. Özel statüye sahip kentler (Moskova ve S. Petersburg) ile birlikte bu sayı 14’e yükselmektedir.

Moskova ve S. Petersburg gibi özel statüye sahip kentler dışında, Rusya’da kentsel nüfus oranının %90’dan fazla olduğu sadece 3 idari birim yer almaktadır. Magadan ve Murmansk oblasti ile Hanti-Mansiysk Milli Bölgesi’nin ortak özellikleri kuzey soğuk bölgeler olmaları, seyrek nüfuslu olmaları ve tarımsal faaliyetlere olanak olmadığından dolayı az sayıda kırsal yerleşmelere sahip olmalarıdır. Tayga-Tundra kuşağındaki bu soğuk bölgelerde, nüfusun kentsel yerleşmelerde yoğunlaşması ve kentsel nüfus oranlarının yüksek olması fiziki coğrafyanın kaçınılmaz sonuçlarından biridir.

Rusya’da 25 idari birimin kentsel nüfus oranı %70 ile %80 arasında yer aldığından dolayı bu gruptakiler yüksek kentsel nüfus oranına sahip idari birimleri oluşturmaktadır. Bu idari birimlerden bazıları Tablo 4’te gösterilmiştir. Rusya’da kentsel nüfus oranı %50 ile %70 arasında olan ve orta kentsel nüfus oranlı idari birimler grubunda yaklaşık 40 birim yer

¹⁷ Vişnevskiy, A. G., *Naselenie Rosii 2005, Trinadsatiy Ejegodnyy Demografiçeskiy Doklad*, İstitut Demografi GU VŞE, İzdatelskiy Dom GU VŞE, Moskova, 2007, s. 31

almaktadır. Kentsel nüfus oranı %50'nin altında olan düşük kentsel nüfuslu idari birimlerin Rusya'daki toplam sayıları ise sadece 10'dur. Bunlardan Koryak Milli Bölgesi ve Altay Cumhuriyeti'nin kentsel nüfus oranları %30'un da altında olup, ülkenin en yüksek kırsal ve en düşük kentsel nüfus oranlarını barındıran idari birimleridirler (Tablo 4). Ust Ordinski Buryatski Milli Bölgesinde hiçbir kentsel yerleşme yer olmadığından dolayı, burası kentsel nüfusa sahip olmayan Rusya'nın tek idari birimidir.

Tablo 4. Rusya'daki İdari Birimlerin Kentleşme Düzeyi (2005 Yılı)¹⁸

Çok yüksek kentsel nüfus oranı (%80 +)	Yüksek kentsel nüfus oranı (%70 - %80)	Orta kentsel nüfus oranı (%50 - %70)	Düşük kentsel nüfus oranı (%50'nin altında)
Magadan Oblastı (%94)	İrkutska Obast (%79)	Udmurt Cumhuriyeti (%69)	Kalmuk Cumhuriyeti (%44)
Murmansk Oblastı (%91)	Tümenka Oblast (%79)	Bryanska Oblast (%68)	Karaçay-Çerkez Cumhur. (%44)
Hanti-Mansiysk O. D. (%91)	Kamçatska Oblast (%79)	Pskovska Oblast (%67)	İnguş Cumhuriyeti (%43)
Kemerovskaya Oblast (%85)	Sahalinska Oblast (%78)	Astrahanska Oblast (%67)	Dağıstan Cumhuriyeti (%43)
Yamalo-Nenetsk O. D. (%85)	Kalujska Oblast (%76)	Çukotski Milli Bölgesi (%66)	Aginski-Buryatski Milli Bölgesi (%37)
Sverdlovsk Oblastı (%83)	Krasnoyarski Kray (%76)	Taymirski Milli Bölgesi (%66)	Çeçen Cumhuriyeti (%34)
Yaroslav Oblastı (%82)	Komi Cumhuriyeti (%76)	Yakutistan Cumhuriyeti (%64)	Evenkiyski Milli Bölgesi (%33)
Çelyabinsk Oblastı (%81)	Karelya Cumhuriyeti (%76)	Lipetsk Oblastı (%64)	Koryakski Milli Bölgesi (%27)
İvanovska Oblast (%81)	Permski Kray (%75)	Mari El Cumhuriyeti (%63)	Altay Cumhuriyeti (%26)
Habarovski Kray (%81)	Tataristan Cumhuriyeti (%75)	Çuvaş Cumhuriyeti (%61)	Ust Ordinski Buryatski Milli Bölgesi (%0)
Moskovska Oblast (%81)	Arhangelsk Oblastı (%73)	Mordovya Cumhuriyeti (%59)	
Samarska Oblast (%80)	Hakas Cumhuriyeti (%71)	Stavropolski Kray (%56)	
		Altayski Kray (%54)	

Postsovyet dönemindeki derin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal sarsıntılar Rusya'nın beşeri coğrafyasını ve demografik portresini derinden etkilemiştir. Bu dönemde bir yandan nüfus artışında, doğum ve ölüm oranlarında, refah seviyesi ve yaşam koşullarında bazı önemli ulusal değişiklikler yaşanmış, diğer yandan da iç ve dış göçler, bölge ve idari birimler arasındaki nüfus hareketlerinde, kırsal ve kentsel nüfus dağılımında bazı önemli değişiklikler görülmüştür. Böylece bazı idari birimler kentsel

¹⁸ <http://www.mojgorod.ru/stat/region/tab1200003.html>

nüfus oranlarını yükseltirken, bazılarında ise azalmalar yaşanmıştır. Postsovyet döneminde Magadan oblasti hariç, Rusya'nın Asya topraklarında kentsel nüfus oranını arttıran hiçbir idari birim yoktur (Tablo 5).

Postsovyet döneminde Sibirya ve Uzakdoğu bölgelerinin yoğun göç vermeleri ve özellikle kentlerin nüfus kaybetmeleri Asya'daki idari birimlerde kentsel nüfus oranlarının artmamasının başlıca nedenidir. Bu nedenle kentsel nüfus oranları yükselen idari birimlerin (Kaluga, Smolensk, Ryazan ve Pskov oblastları) neredeyse tamamı Avrupa Rusya'sında yer almaları beklenen bir sonuçtur.

Tablo 5. Postsovyet Döneminde Rusya'da Kentsel Nüfus Oranı Yükselen Başlıca İdari Birimler (1990–2005 Dönemi)¹⁹

İdari Birim	Kentsel nüfus oranı (%)		
	1990 yılı	1999 yılı	2005 yılı
Magadanska Oblast	85	91	94
Kalujska Oblast	70	74	76
Smolenska Oblast	68	70	71
Ryazanska Oblast	66	68	70
Pskovska Oblast	63	65	67
Çuvaş Cumhuriyeti	59	60	61
Tuva Cumhuriyeti	47	50	52

1990–2005 döneminde kentsel nüfus oranları azalan idari birimler iki büyük grupta toplanabilir. Koryak ve Buryat Cumhuriyetleri, Sahalinsk Oblastı ve Çukotski Milli Bölgesi gibi olumsuz iklim ve yerleşim koşullarına sahip Sibirya ve Uzakdoğu'nun soğuk bölgeleri birinci grubu oluşturmaktadırlar. Kuzey Osetya, Karaçay-Çerkez ve Çeçen Cumhuriyeti gibi Kuzey Kafkasya bölgesinde yer alan, Müslüman ve kırsal nüfus yoğunluğunun yüksek, Postsovyet döneminde dinsel ve etnik çatışmalar ile ayrılıkçı hareketlerin yaygın olduğu birimler ikinci grubu oluşturmaktadırlar. Bu iki gruptaki idari birimlerde kentsel nüfus oranlarının azalmasının nedenleri farklıdır. Postsovyet döneminde Sibirya ve Uzakdoğu bölgelerindeki olumsuz hayat ve çalışma koşulları bu bölgelerde yer alan idari birimlerin hem nüfus sayılarının, hem de kentsel nüfus oranlarının azalmasına neden olmuştur. Böylece ülkenin en doğusundaki Sahalin oblastının kentsel nüfus oranı 15 yılda %85'ten %78'e düşmüştür. Uzakdoğu'nun kuzeydoğu köşesindeki seyrek nüfuslu Çukçi Milli

¹⁹ <http://www.mojgorod.ru/stat/region/tab1200003.html>

Bölgesinin kentsel nüfus oranı ise 1990–2005 döneminde %72’den %66’ya düşmüştür (Tablo 6).

Tablo 6. Postsovyet Döneminde Rusya’da Kentsel Nüfus Oranı Azalan Başlıca İdari Birimler (1990–2005 Dönemi)²⁰

İdari Birim	Kentsel nüfus oranı (%)		
	1990 yılı	1999 yılı	2005 yılı
Kemerovska Oblast	87	86	85
İvanovska Oblast	82	82	81
Sahalinska Oblast	85	87	78
Permski Kray	77	76	75
Kuzey Osetya-Alanya Cumhuriyeti	69	67	65
Çukotski Milli Bölgesi	72	67	66
Orenburg Oblastı	65	58	57
Buryat Cumhuriyeti	60	60	56
Karaçay-Çerkez Cumhuriyeti	49	45	44
Çeçen Cumhuriyeti	48	36	34
Koryak Cumhuriyeti	38	25	27

Kuzey Kafkasya bölgesindeki Müslüman Cumhuriyetlerde cereyan eden iç savaş ve Çeçenistan gibi bazı cumhuriyetlerin Moskova’dan tam bağımsızlık istemeleri sonucunda oluşan gergin siyasal ortam, bu Cumhuriyetlerden yüz binlerce kişinin göç etmesine neden olmuştur. Kentlerin büyük bir bölümü nüfus kaybettiğinden, kır ile kent arasındaki nüfus dengesi kırlar lehine değişmiş ve kentsel nüfus oranları da kaçınılmaz olarak azalmıştır. 1990–2005 döneminde kentsel nüfus oranları Kuzey Osetya’da %69’dan %65’e, Çeçenistan’da %48’den %34’e ve Karaçay-Çerkez Cumhuriyetinde %49’dan %44’e düşmüştür (Tablo 6).

4. Rusya Kentlerinin Sınıflandırılması

Bir ülkedeki kentsel yerleşmeler coğrafi konumuna, kuruluş özelliklerine, tarihsel geçmişlerine, gelişim özelliklerine, nüfus sayısına veya ekonomik ve idari fonksiyonlarına göre çok farklı sınıflandırmalara tabi tutulabilir. Bu çalışmada Rusya’daki kentsel yerleşmeler sadece nüfus sayısına, idari özelliklerine ve ekonomik fonksiyonlarına göre irdelenmiş ve sınıflandırılmıştır.

²⁰ <http://www.mojgorod.ru/stat/region/tab1200003.html>

Tablo 7. 1926–2006 Döneminde Rusya’da Kentlerin Nüfus Sayısına Göre Dağılımı²¹

Nüfus sayısına göre kentler	1926 yılı	1939 yılı	1959 yılı	1970 yılı	1979 yılı	1989 yılı	2002 yılı	2006 yılı	2006 yılı (%)
20 000’e kadar	334	284	399	389	361	349	410	415	37,9
20 000–49 999	70	180	289	342	348	360	358	356	32,5
50 000–99 999	37	58	97	114	138	163	163	156	14,2
100 000–499 999	18	48	78	107	126	131	134	134	12,3
500 000–999 999	—	2	12	11	18	22	20	23	2,1
1 milyon ve üstü	2	2	2	6	8	12	13	11	1,0
Tüm kentler	461	574	877	969	999	1 037	1 098	1 095	100

Tablo 8. 1926–2006 Döneminde Rusya’da Farklı Nüfus Gruplarında Yer Alan Kent Yerleşmelerin Toplam Ülke Kent Nüfusu İçindeki Payları (%)²²

Nüfus büyüklüğüne göre kentler	1926 yılı	1939 yılı	1959 yılı	1970 yılı	1979 yılı	1989 yılı	2002 yılı	2006 yılı
20 000’e kadar	20,7	9,6	8,7	6,7	5,2	4,6	5,2	5,2
20 000–49 999	14,6	18,0	17,6	15,5	13,2	12,3	12,1	12,1
50 000–99 999	18,4	13,2	12,9	11,3	11,2	11,8	11,6	11,2
100 000–499 999	20,2	32,5	29,6	33,3	32,3	29,8	29,6	29,2
500 000–999 999	—	3,7	15,9	12,0	15,3	14,9	12,9	15,6
1 000 000 ve üstü	26,1	23,0	15,2	21,2	22,8	26,6	28,6	26,7
Tüm kentli nüfus (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

4.1. Nüfus Sayısına Göre Rusya Kentleri

Rusya’da yer alan kentlerin sayısal dağılımı ile temsil ettikleri nüfus sayısını gösteren Tablo 7 ve Tablo 8’deki veriler dikkatle incelendiğinde bazı önemli sonuçlar çıkarılabilir. Bu sonuçlar şöyle özetlenebilir:

- 1926–2002 döneminde ülkedeki toplam kent sayısı sürekli artış gösterirken ilk kez 2002–2006 döneminde bu sayı azalmıştır. 1926 yılında ülkede toplam 461 kent yer alırken bu sayı 1959’da 877’ye, 1989’da 1037’ye ve 2002 yılında da 1098’e yükselmiştir. 1939 yılında nüfusu 500000’den fazla olan sadece 4 kent yer alırken bu sayı 2006 yılında 34’e yükselmiştir. Aynı şekilde 1939’da nüfusu 100000 – 500000 arasında olan 48 kent sayısı, 2006’da 134’e çıkmıştır. Büyük kentlerin sayısal büyüklüğünden çok toplam kentsel nüfus içindeki paylarının hızla yükselmesi dikkat çekicidir. Tüm bu örnekler Rusya’da kentleşmenin

²¹ Vişnevskiy, A. G., *Naselenie Rosii 2005, Trinadsatiy Ejegodnyy Demografiçeskiy Doklad*, İnstitut Demografi GU VŞE, İzdatelskiy Dom GU VŞE, Moskova, 2007, s. 35

²² Vişnevskiy, A. G., *Naselenie Rosii 2005, Trinadsatiy Ejegodnyy Demografiçeskiy Doklad*, İnstitut Demografi GU VŞE, İzdatelskiy Dom GU VŞE, Moskova, 2007, s. 38

metropol kentler tarafından yönlendirildiğini ve bu kentlerin ulusal kentsel nüfus içindeki payının giderek artması ile sonuçlandığı söylenebilir.

- Nüfusu 20 000'den az olan en küçük kentler (415 kent) 2006 yılında sayıca en kalabalık kent grubunu oluşturmaktadır, bu nedenle bu küçük kentlerin ülke kent toplamındaki payı %37,9'dur. 1939–2006 döneminde bu en küçük kentlerin sayısı 284'ten 415'e yükselmesine rağmen aynı kentlerin toplam kentsel nüfus içindeki payları %9,6'dan %5,2'ye düşmüştür. Tüm bu örnekler Rusya'da sayıca artan en küçük kentlerin iç göçler sonucunda nüfus kaybederek daha da küçüldükleri ve kasabalaştıklarına işaret etmektedir.

- 2002 yılında Rusya'da nüfusu 1 milyondan fazla olan 13 kent yer alırken, 2006 yılında bu sayı 11'e düşmüştür. Bu kentlerin ülke kent toplam sayı içindeki payı en küçük olup sadece %1'dir. Fakat 2006 yılında bu metropol kentlerin Rusya kent toplam nüfusu içindeki payı %26,7'dir. Bir başka anlatımla Rusya'da yaşayan yaklaşık her dört kişiden biri nüfusu 1 milyondan fazla olan metropol kentlerde yaşamaktadır. Sayıca az olan bu metropol kentlerin Rusya nüfusu içindeki payların önümüzdeki yıllarda da artması beklenmektedir.

- Nüfusları 50000'den az olan küçük kentler Rusya kent sayısının %70,4'ünü oluşturmaktadırlar. Fakat bu kentlerin ülke kentsel nüfustaki payları sadece %17,3'tür. Sayıca fazla olmalarına rağmen, küçük kentlerin kentsel nüfus toplamındaki payının düşük olmasının başlıca nedeni bu kentlerin zaten az sayıda nüfus barındırmalarıdır. Oysa nüfusları 100 000'den fazla olan kentlerin Rusya kent sayısındaki payları sadece %25,4 olmasına rağmen bu büyük kentlerin ülke kentsel nüfustaki payları %71,5'tir. Özetle büyük kentler sayıca az olmalarına rağmen, ülke kentsel nüfusunun yaklaşık 4/3'ünü oluşturmaktadır.

- 1989–2002 yılları arasında Rusya'daki kentlerin sayısı 1037'den 1 098'e yükselmiş, yani sayıca 61 olarak artmıştır. Bir başka anlatımla iki nüfus sayımı arasındaki dönemde Rusya'daki kentlerin toplam sayısı %5,9 artmıştır. Bu dönemde ülke genelinde 71 yerleşim birimine kent statüsünün verilmesi bu sayısal artışın başlıca nedenidir. Bu yeni 71 kent yerleşmesinden 42'si kasaba statüsünden kent statüsüne yükselen yerleşmeler olup 20'si o döneme kadar saklı tutulan ve ne haritalarda ne de istatistiklerde yer almayan askeri-gizli yerleşmelerdir²³ ve 9'u da kırsal statüden kent statüsüne geçen yerleşmelerdir. 2002–2006 döneminde ise bir

²³ Rus siyaset ve demografi uzmanları Postsovyet dönemine kadar strateji ve savunma açısından saklı tutulan ve ne haritalarda ne de istatistiklerde yer almayan askeri yerleşmelere ve bölgelere "zakritie adminstrativno-teritorialnie obrazovaniya" terimini kullanmaktadırlar. Bu konuda Tihonov'un "Açık ve demokratik bir toplumda kapalı ve gizli kentler" çalışması çok çarpıcı ve ilgi çekicidir.

yandan kentli nüfus miktarının, bir yandan da toplam kent sayısının azalması “ulusal demografik kriz kent krizine dönüşebilir mi” sorusunu Rusya gündemine taşımıştır.

Tablo 9’da da görüldüğü gibi, Rusya’nın milyon nüfuslu metropol kentleri arasında en eskisi XII. yüzyıl başında şehir olan Moskova ile XIII. yüzyıl başında kent ilân edilen Nijniy Novgorod kentleridir. Bu gruptaki metropol kentler arasında en yeni kurulmuş olan ise XX yüzyılın başında (1903 yılında) kent ilân edilen Novosibirsk kentidir. Yine aynı tabloda görüldüğü gibi 1990–2007 döneminde milyon nüfuslu 13 metropol kent arasında 10 kentin nüfusu azalırken sadece 3 kentin nüfusunda artış gözlenmiştir (Moskova, Kazan ve Rostov). 1990–2007 döneminde en büyük oransal nüfus artışı başkent Moskova (%16) ile Tataristan’ın başkenti Kazan (%11) kentlerinde görülmüştür. Aynı dönemde en büyük nüfus erimesi ise Nijniy Novgorod (—%11), Sankt Petersburg (—%10) ve Perm (—%10) kentlerinde gözlenmiştir.

Tablo 9. Postsovyet Döneminde Rusya’da Milyon Nüfuslu Metropol Kentlerin Nüfus Değişimi (1990–2007)²⁴

Kentler	Kent ilân ediliş tarihi	Nüfus			1990–2007 dönemi nüfus artışı (%)
		1990 yılı	2000 yılı	2007 yılı	
1. Moskova	1147	9 000 000	9 400 000	10 442 700	16
2. Sankt Petersburg	1703	5 035 000	4 700 000	4 571 200	—10
3. Novosibirsk	1903	1 443 000	1 402 000	1 391 900	—4
4. Nijniy Novgorod	1221	1 443 000	1 362 000	1 278 300	—11
5. Ekaterinburg	1722	1 372 000	1 270 000	1 315 100	—4
6. Samara	1586	1 258 000	1 170 000	1 139 000	—9
7. Omsk	1782	1 159 000	1 158 000	1 134 700	—2
8. Çelyabinsk	1736	1 148 000	1 086 000	1 091 500	—5
9. Perm	1780	1 099 000	1 020 000	990 200	—10
10. Ufa	1586	1 094 000	1 087 000	1 022 600	—7
11. Kazan	1438	1 003 000	1 091 000	1 116 000	11
12. Rostov na Don	1749	1 025 000	1 017 000	1 051 600	3
13. Volgograd	1589	1 001 000	993 000	986 000	—1
Metropol Kent Sayısı	---	13	12	11	---

1897 yılında Rusya İmparatorluğu sınırları içinde nüfusu 1 milyondan fazla olan sadece iki kent (Moskova ve Sankt Petersburg) yer alırken 2002 yılında bu sayı 13’e ulaşmıştır. Daha sonraki dönemde

²⁴ Dronov, V. P., V. Y. Rom, "Geografiya Rosii-Naseleniye i Hozyaystvo", İzdatelstvo Drofa, Moskva, 2001, s. 48 <http://www.mojgorod.ru>

Volgograd ve Perm kentlerinin nüfus azalması ve bu kentlerin bir alt nüfus grubuna düşmeleri sonucunda bu sayı 11'e gerilemiştir. Özetle, Tablo 9'da da görüldüğü gibi 1990 yılında Rusya'da yer alan 13 milyon nüfuslu kent sayısı 2000 yılında önce 12'ye ve 2007 yılında da 11'e düşmüştür. Bugün Rusya'da nüfus sayısı 4 milyonun üzerinde olan sadece iki kent vardır: Moskova ve Sankt Petersburg. Bu iki kentin dışında diğer milyonlu-metropol kentlerden hiç birinin nüfusunun 1,4 milyonu aşmaması dikkat çekicidir. On milyonu aşan nüfusu ile Moskova sadece Rusya ve BDT'nin en büyük kenti değil, aynı zamanda Avrupa kıtasının da en büyük kenti unvanını taşımaktadır.

Tablo 10. Rusya'da Nüfusları 500 000 ile 1 000 000 Arasında Olan Büyük Kentlerin Nüfus Değişimi (1897–2007 Dönemi)²⁵

Büyük Kentler	Yıllar (bin kişi)					
	1897	1926	1959	1990	2000	2007
1. Perm	45	85	629	1 094	1 009	990
2. Volgograd	55	147	591	1 001	993	986
3. Krasnoyarsk	27	79	412	922	878	927
4. Saratov	137	220	579	909	870	841
5. Voronej	81	122	447	895	904	841
6. Krasnodar	66	153	313	627	647	709
7. Tolyati	6	6	72	642	717	705
8. İjevsk	-	63	285	642	655	616
9. Ulyanovsk	42	66	206	637	670	612
10. Yaroslav	72	116	407	636	617	604
11. Barnaul	21	74	303	606	583	600
12. Vladivostok	29	108	291	643	613	581
13. Habarovsk	15	52	323	608	611	577
14. İrkutsk	51	108	366	635	592	576
15. Novokuznetsk	-	4	382	601	565	561
16. Tümen	30	50	150	487	503	550
17. Orenburg	72	123	261	552	525	530
18. Kemerovo	-	22	289	521	495	520
19. Ryazan	46	51	214	522	529	512
20. Penza	60	92	255	548	529	509
21. Naberejniye Çelni	-	4	16	507	523	506
22. Tula	115	155	351	543	510	504
23. Lipetsk	17	21	153	455	519	503
24. Astrahan	113	175	296	510	486	501

²⁵ http://www.mojgorod.ru/cities/pop2007_2.html

Rusya’da 1990 yılında nüfusu 500000 ile 1000 000 arasında olan kentlerin sayısı 22 iken 2007 yılında bu sayı 24’e yükselmiştir (Tablo 10). 1990 yılında nüfusları 1 milyondan fazla olan Perm ve Volgograd kentleri milyon nüfuslu kentler grubunda yer alırken, nüfus azalması sonucunda 2007 yılında kent nüfusları 1 milyon sınırının altına düştüğünden bu gruptan çıkarak büyük kentler grubunda yer almışlardır. Nüfusları 500000 ile 1000000 arasında değişen ve büyük kentler olarak adlandırılan bu kentlerin bir bölümü nüfusunu arttırırken, bir kısmının nüfusunda ciddi azalmalar gözlenmektedir. 1990–2007 döneminde Krasnodar, Tümen, Tolyati ve Lipetsk kentleri en büyük nüfus artışı gösterirken, Perm, Volgograd, Voronej, Saratov, Vladivostok, İjevsk, İrkutsk, Habarovsk, Novokuznetsk, Yaroslav, Penza ve Tula kentlerinde ciddi bir nüfus kaybı söz konusudur. Rusya kentlerinin ortak hastalığı olan düşük doğurganlık ve düşük doğal nüfus artışı bu büyük kentlerde nüfus azalmasının başlıca nedenidir.

Tablo 11. 1970 - 2006 Döneminde Rusya’daki Metropol Kentlerin Nüfus Büyüklüğüne Göre Oransal Dağılımı (%)²⁶

Nüfus büyüklüğüne göre kentler	1970 yılı	1979 yılı	1989 yılı	2002 yılı	2006 yılı
A) 500 000’den az	71,3	66,7	63,7	62,6	61,1
B) 500 000 – 1 000 000	10,3	13,3	13,0	11,7	14,3
C) 1 000 000’den fazla	18,3	19,9	23,3	25,8	24,6
Buna Dâhil Olmak Üzere:					
C1) 1 000 000 – 5 000 000	9,6	11,6	15,3	16,3	14,5
C2) 5 000 000 – 10 000 000	8,7	8,4	8,0	—	—
C3) 10 000 000 ve üstü	—	—	—	9,5	10,0
Tüm kentli nüfus (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tablo 11’de de görüldüğü gibi 1970–2006 döneminde nüfusları 500000’den az olan kentlerin toplam Rusya kent nüfusu içindeki oranı %71,3’ten %61,1’e düşerken, nüfusları 5000000’den fazla olan büyük kentlerin paylarının %28,7’den %38,9’a yükselmesi ulusal kentleşmedeki sürükleyici lokomotif görevinin büyük kentler tarafından gerçekleştirildiğine işaret etmektedir. Bugün Rusya kentlerinde yaşayan her üç kişiden birinin nüfusu 500000’den fazla olan büyük kentlerde ikamet etmesi bu saptamayı desteklemektedir.

Önümüzdeki dönemde de Rusya’da kentleşmenin bel kemiğini büyük kentlerin oluşturması beklenmektedir. Nüfusları 100000’in üzerinde olan büyük kentler ile milyon nüfuslu metropol kentlerin ulusal kentsel

²⁶ Vişnevskiy, A. G., *Naselenie Rosii 2005, Trinadsatij Ejegodnyj Demografičeskiy Doklad*, İstitut Demografi GU VŞE, İzdatelskiy Dom GU VŞE, Moskova, 2007, s. 37

nüfus dağılımındaki rol ve öneminin daha da artması beklenirken, orta ve küçük kentlerin rol ve öneminin azalması beklenmektedir. Bir yandan küçük ve orta kentler daha da küçülürken, diğer yandan metropol kentlerin giderek büyümeleri bölgeler ve cumhuriyetler arasındaki hassas nüfus dağılım dengelerinin daha da bozulmasına neden olacaktır. Daha da önemlisi, kriz ve gerileme dönemindeki Rusya nüfusu kentleşme hızına da gerileme olarak yansması beklenen bir sonuçtur. 2010 yılında yapılacak nüfus sayımında büyük bir olasılıkla Rusya'nın toplam kent nüfusu 100 milyon olan kritik sınırın da altına düşmesi beklenmektedir. İşte bu durumda asıl yanıtlanması gereken soru bu 17 milyon km²'lik araziyi işleyecek, değerlendirecek ve koruyacak 100 milyondan az kentli nüfus yeterli olacak mıdır? Bir yandan boşalan köyler ve kasabalar, ıssızlaşan geniş tayga ve tundra arazileri diğer yandan hinterlandı genişleyen ve tüketim ihtiyaçları artan metropol kentler bu nüfus dağılımı paradoksunu nasıl yanıtlayacaktır?

4.2. İdari Özelliklerine Göre Rusya Kentleri²⁷

İdari özellikler bakımından Rusya kentlerini aşağıdaki gruplarda irdeleyebiliriz:

4.2.1. Başkent Özelliği Taşıyan Büyük Kentler

Rusya'da yer alan ve nüfusu 250000'den fazla olan ve herhangi bir Otonom Cumhuriyet (Respublika), Milli Bölge (Avtonomniy Okrug) veya Otonom Oblast (Avtonomnaya Oblast) içinde başkent fonksiyonu taşıyan tüm kentler bu grupta yer almaktadır. Rusya Federasyonu'nun başkenti ve en büyük kenti Moskova'nın dışında Tataristan'ın başkenti Kazan, Çuvaşistan'ın başkenti Çeboksari, Bakurdistan'ın başkenti Ufa, Dağıstan'ın başkenti Mahaçkale, Udmurt Cumhuriyetini başkenti İjevsk, Kabartay Balkar Cumhuriyetini başkenti Nalçik, Kuzey Osetya-Alanya'nın başkenti Vladikavkaz, nüfusları 250000'den fazla olan bu kentlere örnek gösterilebilir. Aslında Rusya'da başkent özelliği taşıyan ve nüfusu 1 milyondan fazla olan sadece 3 kent yer alırken (Moskova, Kazan ve Ufa), nüfusları 500000 ile 1000000 arasında olan sadece bir başkent (İjevsk kenti) yer almaktadır. Ülke sınırları içinde nüfusu 250000 ile 500000 arasında ise 7 başkent vardır (Mahaçkale, Çeboksari, Ulan Ude, Vladikavkaz, Saransk, Nalçik, Petrozavodsk).

²⁷ Bu bölüm hazırlanırken aşağıdaki kaynaklardan yararlanılmıştır: Çepaliga, A. L., Çepaliga, G. İ., *Regioni Rosii, Spravoçnik*, İzdatelstvo "Daşkov i K", Moskva, 2004; Pozdnyak, G. V., Polunkina, N. N., *Atlas Mira*, Federalnaya Slujba Geodeziya i Kartografii Rosii, PKO "Kartografiya", OOO İzdatelskiy Dom "Oniks 21 Vek", Moskova, 2003, Sokolin, V. L., *Rossiya v Tsifrah 2007, Kratkiy Statistiçeskiy Sbornik*, Federalnaya Slujba Gosudarstvennoy Statistiki (Rosstat), Moskova, 2007, Jitkov, V. B., Paşintseva, N. İ., Voronina, İ. V., Kazaçenko, L. A., *Rosiyskiy Statistiçeskiy Ejegodnik. 2007. Statistiçeskiy Sbornik*, İzdatelstvo "Statistika Rossii", 2007, Moskova

Özetle, Rusya’da yer alan ve nüfusları 250000’den fazla olan başkentlerin toplam sayısı 11’dir. Altay Cumhuriyetinin başkenti Gorno Altaysk, Kalmuk Cumhuriyetinin başkenti Elista ve Tuva Cumhuriyetinin başkenti Kızıl gibi kentlerin nüfusları 250000’i aşmadıklarından dolayı başkent özelliği taşıyan büyük kentler grubunda yer almazlar.

Tablo 12’de de görüldüğü gibi 1897–2007 döneminde en büyük oransal nüfus artışı Çuvaş Cumhuriyetinin başkenti olan Çeboksari (%9490) kenti ile Kabardin-Balkar Cumhuriyetinin başkenti olan Nalçik kentinde (%10300) görülmüştür. Aynı dönemde en düşük nüfus artışı ise Kuzey Osetya-Alanya Cumhuriyetinin başkenti olan Vladikavkaz kentinde (%616) tespit edilmiştir. Sovyet döneminde tüm kentlerde yüksek nüfus artışı görülürken, 1989–2007 yılları arasındaki Postsovyet döneminde Ufa, İjevsk, Saransk Petrozavodsk gibi kentler başkent özelliği taşımalarına rağmen demografik kriz ve göçlerin etkisi ile nüfus kaybetmişler ve böylece kent nüfusları azalmıştır. Örneğin 1989–2007 döneminde Udmurt Cumhuriyetinin başkenti olan İjevsk’in nüfusu yaklaşık 20000 azalırken, Başkurt Cumhuriyetinin başkenti olan Ufa kentinin nüfusu da yaklaşık 60000 kişi azalmıştır (Tablo 12).

Tablo 12. Rusya’da Başkent Özelliği Taşıyan Büyük Kentlerin 1897–2007 Dönemindeki Nüfus Değişimi²⁸

Başkent	1897 yılı	1939 yılı	1989 yılı	2007 yılı	1897–2007 dönemi nüfus artışı (%)
Moskova	1 038 600	4 839 000	8 769 100	10 442 700	915
Kazan	130 000	398 000	1 094 000	1 116 000	758
Çeboksari	4 600	31 000	419 600	441 300	9 490
Ufa	49 300	250 000	1 082 100	1 022 600	1 974
İjevsk	21 500	175 600	635 100	615 700	2 764
Mahaçkale	9 800	86 800	317 500	466 900	4 664
Ulan Ude	8 000	125 700	325 500	343 000	4 188
Saransk	13 700	41 100	312 100	295 400	2 056
Vladikavkaz	43 800	130 800	300 200	313 800	616
Nalçik	2 600	48 000	234 500	270 400	10 300
Petrozavodsk	12 500	69 700	269 500	266 300	2 030

4.2.2. Başkent Özelliği Taşıyan Küçük Kentler

Rusya’da yer alan ve nüfusları 250000’den az olan ve herhangi bir Otonom Cumhuriyet (Respublika), Milli Bölge (Avtonomniy Okrug) veya Otonom Oblast (Avtonomnaya Oblast) içinde başkent fonksiyonu taşıyan tüm kentler bu grupta yer almaktadırlar. Bu grupta yer alan kentler arasında

²⁸ www.mojgorod.ru

otonom cumhuriyetleri başkentleri de vardır (Siktivkar, Grozni, Abakan, Maykop, Çerkesk, Elista, Kızıl, Gorno Altaysk, Yoşkar-Ola, Yakutsk), milli bölge başkentleri de var (Hanti-Mansiysk). Özetle bu grupta toplam 11 kent yer almaktadır. Bunlardan Yakutistan'ın başkenti olan Yakutsk, Mari-El Cumhuriyetinin başkenti Yoşkar-Ola, Çeçenistan Cumhuriyetinin başkenti Grozni ile Komi Cumhuriyetinin başkenti olan Siktivkar'ın nüfusları 200000'i aşarken, Hakas Cumhuriyetinin başkenti olan Abakan kenti ile Adige Cumhuriyetinin başkenti olan Maykop'un nüfusu da 150000'i aşmaktadır (Tablo 13).

Rusya'da nüfusu 100000'in altında olmasına rağmen başkent fonksiyonu üstlenen kentler de vardır. Altay Cumhuriyetinin başkenti olan Gorno-Altaysk kentinin nüfusu 50000 civarındadır, Yamalo-Nenetsk Milli Bölgesinin başkenti olan Salehard kentinin nüfusu 34000'den azdır, Hanti-Mansiysk Milli Bölgesinin başkenti olan Hanti-Mansiysk kentinin nüfusu sadece 59000'dir. Hatta Aginski-Buryatski Milli Bölgesinin başkenti olan Aginskoe kasabasının nüfusu 10000'den az olduğundan dolayı kent statüsünde dahi değildir. Böylece Rusya'da yer alan tüm idari birimler arasında kent olmamasına rağmen başkent özelliği taşıyan sadece bir yerleşme vardır: Aginskoe kasabası.

Konuyu özetlersek, Koryak, Nenets, Evenki, Çukçi gibi küçük etnosları siyasi ve idari olarak temsil eden Milli Bölgelerin büyük bir bölümü seyrek nüfuslu ve az sayıda yerleşme barındırdıklarından dolayı başkent nüfuslarının da az olması anlaşılır bir sonuçtur. Bu nedenle bu gruptaki başkentler arasında hem nüfus ve yüzölçümü, hem de gelişmişlik ve refah seviyesi bakımından önemli farklılaşmalar gözlenmektedir.

Tablo 13. Rusya'da Başkent Özelliği Taşıyan Küçük Kentlerin 1897–2007 Dönemindeki Nüfus Değişimi²⁹

Başkent	1897 yılı	1939 yılı	1989 yılı	2007 yılı	1939–2007 dönemi nüfus artışı (%)
Abakan	---	36 700	154 100	163 100	344
Siktivkar	4 500	25 300	232 100	229 200	806
Maykop	34 200	55 900	148 600	156 700	180
Çerkesk	8 100	28 600	113 100	116 300	307
Elista	---	17 100	89 700	102 700	501
Yakutsk	6 500	52 900	186 600	245 600	364
Yoşkar-Ola	1 700	27 200	241 600	249 800	818
Salehard	500	12 800	32 300	40 300	215
Gorno-Altaysk	---	24 000	46 400	53 700	124
Kızıl	---	10 000	84 600	108 300	983

²⁹ www.mojgorod.ru

Kentin kuruluş tarihi, sosyo-kültürel yapısı, jeopolitik ve jeostratejik önemi, tarım, sanayi, ulaşım, madencilik gibi ekonomik faaliyetler açısından ulusal rol ve önemi, bulunduğu mekânın doğal (fiziki) özellikleri ve coğrafi konumu gibi faktörler bir kentin yavaş ya da hızlı büyümesini belirleyen etmenlerin başında gelir. Rusya’da başkent özelliği taşıyan küçük kentler arasında nüfus artışı bakımından büyük farklılaşmalar gözlenmektedir. Örneğin 1939–2007 döneminde Kızıl, Yoşkar-Ola ve Siktivkar kentlerinin her birisi %800’ü aşan bir nüfus artışı gösterirken, aynı dönemde Salehard, Maykop ve Gorno-Altaysk kentlerinin nüfus artışları %250’nin altındadır (Tablo 13).

4.2.3. Federal Merkez Özelliği Taşıyan Kentler

13 Mayıs 2000 yılında Rusya Cumhurbaşkanının onayı ile Rusya Federasyonu topraklarında 7 federal yönetim bölgesi (Rusça: federalniy okrug) oluşturulma kararı alınmıştır. Böylece 2000 yılından beri geçerli olan yeni idari yapılanmaya göre Rusya’da 7 federal bölge yer almakta ve her federal bölgenin bir idari merkezi bulunmaktadır. Moskova, Sankt Petersburg, Rostov, Nijni Novgorod, Ekaterinburg, Novosibirsk ve Habarovsk ülkedeki federal bölgelerin idari merkezleridir (Tablo 14). Böylece Moskova kenti hem tüm ülkenin başkenti fonksiyonunu üstlenmekte hem de Merkezi Rusya’nın federal merkezi konumundadır. Ülkedeki tüm federal merkezlerden altısının nüfusu 1 milyondan fazla olup sadece Habarovsk kentinin nüfusu 1 milyondan azdır (577 000). Özetle, Rusya’da yedi federal bölge yer aldığından dolayı bu gruptaki kentlerin sayısı da yedidir.

Tablo 14. Rusya’daki Federal Bölgelerin Başlıca Özellikleri (2006 Yılı)³⁰

Federal Bölge	Federal merkez kenti	Federal bölge yüzölçümü (km ²)	Rusya yüzölçümü içindeki oranı (%)	Federal bölge nüfusu (bin kişi)	Rusya nüfusu içindeki oranı (%)	Kentsel nüfus oranı (%)
Merkezi	Moskova	652 000	3,8	37 356	26,2	80
Kuzeybatı	Sankt Petersburg	1 678 000	9,8	13 628	9,5	82
Güney	Rostov	590 000	3,4	22 790	16,0	57
Volga	Nijni Novgorod	1 038 000	6,1	30 511	21,3	70
Ural	Ekaterinburg	1 789 000	10,5	12 244	8,6	79
Sibirya	Novosibirsk	5 115 000	30,0	19 676	13,8	71
Uzakdoğu	Habarovsk	6 216 000	36,4	6 546	4,6	74
Rusya toplam	Moskova	17 075 400	100	142 221	100	73

³⁰ A. L. Çepaliga, G. İ. Çepaliga, *Regioni Rosii, Spravoçnik*, İzdatelstvo “Daşkov i K”, Moskva, 2004, s. 14–99; T. Hruştev, *Ekonomiçeskaya i Sotsialnaya Geografiya Rosii*, İzdatelstvo “Drofä”, Moskva, 2002, s. 388–389; V. B. Jitkov, N. İ. Paşintseva, İ. V. Voronina, L. A. Kazaçenko, *Rossiyskiy Statistiçeskiy Ejegodnik 2007 Statistiçeskiy Sbornik*, İnformatsionno-İzdatelski Tsentar “Statistika Rosii”, Moskva, 2007

4.2.4. İdari Merkez Özelliği Taşıyan Büyük Kentler

Rusya'da yer alan ve nüfusları 250000'den fazla olan ve herhangi bir İdari Bölge (Kray) veya Oblast (İl) merkezi olan tüm kentler bu grupta yer almaktadırlar. Bu gruptaki kentler iki alt grupta irdelenebilir. Nüfusları 500000'den fazla olanlar ve nüfusları 25000 ile 500000 arasında olanlar. Perm, Volgograd, Krasnoyarsk, Saratov, Voronej, Krasnodar, Ulyanovsk, Yaroslavl, Vladivostok, İrkutsk, Tümen, Orenburg, Kemerovo, Ryazan, Penza, Tula, Lipetsk ve Astrahan kentlerinin her birinin nüfusları 500000'den fazla olup, idari merkez özelliği taşımaktadırlar.

Rusya'da nüfusları 250000 ile 500000 arasında olan ve idari merkez özelliği taşıyan kentler şunlardır: Tomsk, Kirov, Kaliningrad, Bryansk, İvanovo, Kursk, Tver, Stavropol, Arhangelsk, Belgorod, Vladimir, Kurgan, Kaluga, Orel, Smolensk, Murmansk, Vologda, Tambov ve Kostroma. Böylece nüfusu daha büyük olan birinci alt grupta toplam 18 kent yer alırken, nüfus sayısı daha az olan ikinci alt grupta 19 kent yer almaktadır. Özetle, her iki alt grupta toplam 37 kent yer almaktadır

4.2.5. İdari Merkez Özelliği Taşıyan Küçük Kentler

Rusya'da yer alan ve nüfusları 250000'den az olan ve herhangi bir İdari Bölge (Kray) veya Oblast (İl) merkezi olan tüm kentler bu grupta yer almaktadırlar. Velikiy Novgorod, Petropavlovsk-Kamçatskiy, Pskov, Yujno-Sahalinsk ve Magadan, yani sadece 5 kentin nüfusu 100000 ile 250000 arasında olup her hangi bir İdari Bölge (Kray) veya Oblast (İl) merkezi konumundadır. Rusya'da nüfusu 100000'den az olan ve her hangi bir İdari Bölge (Kray) veya Oblast (İl) merkezi olan bir kent bulunmamaktadır.

4.2.6. İdari Merkez Özelliği Taşımayan Büyük Kentler

Rusya'da yer alan ve nüfusları 250000'den fazla olan ve herhangi bir İdari Bölge (Kray) veya Oblast (İl) merkezi olmayan tüm kentler bu grupta yer almaktadırlar. Bu gruptaki kentler de iki alt grupta irdelenebilir. Nüfusları 500 000'den fazla olanlar ve nüfusları 250000 ile 500000 arasında olanlar. Samarskaya oblastta yer alan Tolyati, Kemerovskya oblastta yer alan Novokuznetsk, Tataristan Cumhuriyetinde yer alan Naberejnie Çelni kentleri nüfusları 500000'den fazla olan ve idari merkez olmayan büyük kentlere örnektirler. Bir başka anlatımla bu grupta sadece 3 kent yer almaktadır. Bu da Rusya'da nüfus bakımından büyük kentlerin ya başkent ya da idari merkez konumunda olduklarının göstergesi olup, idari merkez veya başkent olmayan kentlerin yok denecek kadar az olduğunun kanıtıdır.

Nüfusları 250000 ile 500000 arasında olan ve her hangi bir İdari Bölge (Kray) veya Oblast (İl) merkezi olmayan kentlerin Rusya'daki toplam sayıları 9'dur. Bu kentlere örnek olarak Çelyabinsk oblastında yer alan Magnitogorsk, Sverdlov oblastında yer alan Nijniy Tagil, Krasnodarski

krayda yer alan Soçi, Vologodskya oblastında yer alan Çerepovets, Volgogradskaya oblstında yer alan Voljskiy, Habarovski krayda yer alan Komsomolsk na Amur, Başkurt Cumhuriyetinde yer alan Sterlitamak, Rostov oblastında yer alan Taganrog ve İrkutsk oblastında yer alan Bratsk kentleri gösterilebilir.

4.2.7. İdari Merkez Özelliği Taşımayan Küçük Kentler

Rusya'da yer alan ve nüfusları 250000'den az olan ve herhangi bir İdari Bölge (Kray) veya Oblast (İl) merkezi olmayan tüm kentler bu grupta yer almaktadırlar. İdari merkez özelliği taşımayan küçük kentler Rusya'nın en kalabalık, yani sayıca en fazla olan kent grubunu oluşturmaktadırlar. Bu gruptaki kentler de iki alt grupta irdelenebilir. Nüfusları 100000 ile 250000 arasında olanlar ve nüfusları 100000'den az olanlar.

Dzerjinsk, Orsk, Şahti, Stariy Oskop, Angarsk, Novorosiyisk, Nijnekamsk, Ribinsk, Engels, Prokopevsk, Nijnevartovsk ve Norilsk kentlerinin nüfusları 200000'i aştıklarından dolayı bu gruptaki en büyük kentleri oluşturmaktadırlar. Bunların dışında yer alan Severodvinsk, Armavir, Zlatoust, Podolsk, Korolev, Himki, Volgodonsk, Usuriysk, Kolomna, Pyatigorsk, Kopeysk, Dimitrovgrad, Serpuhov, Neftekamsk, Noginsk, Elets, Açinsk, Seversk, Arzamas, Uhta, Artem, Kansk ve Kiselevsk gibi kentlerin nüfusları 100000 ile 250000 arasında olup idari merkez özelliği taşımayan küçük kentler grubunda yer almaktadırlar. Tüm bu kentler birinci alt grup içinde yer almaktadırlar.

Vorkuta, Peçora, Sokol, Kotlas, Novodvinsk, Apatiti, Monçegorsk, Severomorsk, Kandalakşa, Bogoroviçi, Gubkin, Klintsi, Şuya, Kurçatov, Livni, Kasimov, Aleksin, Morşansk, Ahtubinsk, Kaspiysk, Prohladniy, Eysk, Kropotkin, Beslan, Beloretsk, Çepetsk, Kotelniç, Ruzaevka, Sarov, Pavlovo, Kamenka, Çaykovskiy, Kungur ve Çapaevsk Avrupa kıtasında yer alan ve nüfusları 100000'den az olan ikinci alt gruptaki kentlere örnek olarak gösterilebilir.

Severobaykalsk, Gusinoozersk, Jeleznogorsk, Minusinsk, Berdsk, İskim, Kalaçinsk, Strejevoy, Çernogorsk, Sayanogorsk, Krasnokamensk, Belogorsk, Tinda, Svobodniy, Elizovo, Amursk, Holmsk, Oha, Korsakov, Mirniy ve Nerüngi Asya kıtasında yer alan ve nüfusları 100000'den az olan ikinci alt gruptaki kentlere örnek olarak gösterilebilir. Aslında Rusya'da nüfusları 100000'den az olan ve idari merkez olmayan çok sayıda kent yer aldığından dolayı tümünü bu çalışmada ele almak anlamsızdır.

Rusya'da genelde bir idari biriminin nüfus bakımından en büyük kenti onun başkenti veya idari merkezi kabul edilir. Fakat bu konuda bazı istisnalar da olduğu görülmektedir. Örneğin Hanti-Mansiysk Milli Bölgesinin başkenti olan Hanti-Mansiysk kentinin nüfusu sadece 59600 iken aynı Milli Bölgede yer alan Surgut kentinin nüfusu 290000,

Nijnevartovsk'un nüfusu 240000 ve Neftügangsk'ın nüfusu da 113000'i aşmaktadır. Bir başka anlatımla Hanti-Mansiysk Milli Bölgesinde yer alan üç kentin nüfusları başkent nüfusundan daha fazladır. Başka örnekler vermek gerekirse Kemerovo oblastının en büyük kenti Kemerovo (486000) değil Novokuznetsk (564000) kentidir, yine Vologodskaya oblastının en büyük kent idari birime adını veren Vologda (296000) kenti değil ondan nüfusça daha büyük olan Çerepovets (322000) kentidir. Fakat idari merkezden daha büyük kent bulunduran idari birimlerin sayısı Rusya'da 5'i aşmadığını da belirtmekte yarar vardır.

Büyük kent sayılarına göre cumhuriyet ve idari birimler kendi içinde tek merkezli, çift merkezli ve çok merkezli gruplarda toplanmaktadırlar. Moskova, Sankt Petersburg, Novosibirsk, Pskov, Orel, Voronej, Ryazan, Yoşkar-Ola, Çeboksari, Vladikavkaz, Elista, Bryansk, Omsk, Kızıl, Maykop, Saransk, yer aldıkları idari birimlerde tek merkezli sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi merkezli kentlere örnek gösterilebilir.

Bazı idari birimlerde ise bir değil iki sosyo-kültürel ve sanayi-ticaret merkezi yer almaktadır. Vologodskaya oblast (Vologda ve Çerepovets kentleri), Kemerovskaya oblast (Kemerovo ve Novokuznetsk), Lipetskaya oblast (Lipetsk ve Elets kentleri), Yaroslavskaya oblast (Yaroslav ve Ribinsk kentleri), Belgorodskaya oblast (Belgorod ve Stariy Oskol kentleri) ve bunlara benzer daha çok sayıda idari birim ikili (dual) merkezli idari birimlere örnek olarak gösterilebilir.

Çelyabinsk oblastında yer alan Zlatoust, Miass, Magnitogorsk ve Çelyabinsk kentleri; Tataristan Cumhuriyetinde yer alan Naberejnie Çelni, Nijnekamsk, Almetevsk ve Kazan kentleri; Samara oblastında yer alan Tolyati, Oktyabrsk, Novokuybişevsk ve Samara kentleri; Tümen oblastında yer alan Salehard, Urengoy, Surgut, Nijnevartovsk, Hanti-Mansiysk ve Tümen kentleri; İrkuts oblastında yer alan Bratsk, Angarsk, Ust-İlimsk ve İrkuts kentleri; Krasnodarskiy krayda yer alan Soçi, Novorosiysk, Tuapse, Armavir ve Krasnodar kentleri bir idari birim içinde çok merkezli kentsel ve iktisadi dağılıma örnek gösterilebilirler. Tüm bu sayılan idari birimlerde tek bir idari merkez veya başkent yer alsa da ulaşım, ticaret, sanayi, tarım, eğitim ve kültür merkezlerin sayısı 3'ten fazladır. Bu nedenle bunlar çok merkezli idari birimler olarak adlandırılabilir.

4.3. Ekonomik Fonksiyonlarına Göre Rusya Kentleri

Ekonomik fonksiyonlara göre Rusya kentlerini aynen Türkiye'de de olduğu gibi farklı gruplarda irdeleyebiliriz. Sanayi kentleri, maden ve enerji kentleri, ulaşım ve liman kentleri, turizm kentleri, çok fonksiyonlu kentler her iki ülkede yaygın olarak görülen kentsel yerleşmelere örnek olarak gösterilebilir. Fakat bizim ülkemizde olmayan fakat Rusya'da görülen bazı

kent tipleri de vardır. Bilim ve araştırma kentleri, askeri kentler, uzay ve astronomi araştırma merkezleri, petro-gaz kentleri ve nükleer kentler bunların başında gelir.

Aslında ekonomik fonksiyonlarına göre Rusya kentlerini farklı gruplarda sınıflandırırken çok sağlıklı bir tespit yapılamayacağı da ortadadır. Çünkü birçok kent kuruluş aşamasında tek fonksiyonlu olarak kurulurken daha sonraki dönemlerde birden çok sanayi ve hizmet kollarında uzmanlaşarak çok fonksiyonlu kentler grubuna girmiştir. Örneğin ulusal otomotiv sanayinin bel kemiğini oluşturan Tolyati ve Naberejnie Çelni kentleri bugün yüzlerce fabrikanın yer aldığı çok fonksiyonlu büyük kentlere dönüşmüşlerdir. Batı Sibirya'daki zengin petrol ve doğal gaz kaynakların çıkarılması ve işletilmesi amacı ile kurulmuş olan Surgut, Nijnevartovsk, Noyabrsk ve Nefteyugansk gibi kentler hızla büyümüşler ve hem sanayi ve hizmetler, hem de eğitim ve kültür alanında Sibirya'nın önemli çok fonksiyonlu kentsel merkezlerine dönüşmüşlerdir. Yarım yüzyıl önce Magnitogorsk metalurjide, İvanovo tekstilde, Dzerjinsk ve Berezniki kimya sanayide uzmanlaşmış kentler olarak görülürken bugün bu kentlerden her birinde 20'den fazla sanayi kolunun gelişmiş olması bu kentlerin hangi grupta yer almaları gerektiği sorusunun yanıtını zorlaştırmaktadır. Çünkü Rusya'daki kentlerin büyük bir bölümünün hem sanayi ve hizmet, hem ulaşım ve ticaret, hem de bilim ve eğitim-kültür alanında farklı uzmanlaşmaları mevcuttur. Bu nedenle sadece bir ekonomik alanda uzmanlaşmış kentler genelde nüfusça küçük olan ve idari merkez veya başkent fonksiyonundan yoksun kentlerdir. Bu nedenle Tablo 15'te ekonomik fonksiyonlarına göre Rusya kentleri sınıflandırılması yapılırken o kentin sosyo-ekonomik yapısında ön planda olan iktisadi-kültürel faaliyetlerine bakılmıştır. Hatta aynı kent 3-4 farklı grupta yer alabilir. Örneğin Karadeniz kıyısında yer alan Novorosiyk hem bir endüstri, enerji ve liman kentidir, hem de ticari, askeri, eğitim ve bilim merkezidir.

Rusya'nın 500000'den fazla nüfusa sahip metropol kentlerinin nerdeyse tamamı çok fonksiyonlu kentlere örnektirler. Moskova, S. Petersburg, Vladivostok, Kazan, Novosibirsk, Samara, Lipetsk, Omsk, Çelyabinsk, Ufa, Habarovsk, İrkutsk, Perm, Ekaterinburg, Voronej, Krasnodar, Ryazan, Penza, Saratov, İjevsk, Volgograd, Perm, Krasnoyarsk, Barnaul, Ulyanovsk bu çok fonksiyonlu metropol kentlere örnektirler (Tablo 15). Bu kentler kendi içinde hem coğrafi konum, hem nüfus sayısı, hem de idari fonksiyon açısından büyük bir çeşitlilik göstermektedirler. Bu kentlerin bir kısmı oblast veya kray merkezi (Voronej, Ryazan, Krasnodar gibi), bir kısmı federal bölge merkezi (Novosibirsk, Ekaterinburg, Rostov, Habarovsk gibi), bir kısmı Cumhuriyet başkenti (Kazan, İjevsk, Ufa gibi) ve bir kısmı

da Federal Statüye sahip kent³¹ konumdadırlar (Moskova ve Sankt Petersburg). Ancak, tüm bu kentleri birleştiren ve yakın kılan ortak bir özelliği vardır. Bu özellik bu kentlerin idari-siyasi merkez olmaları dışında, aynı zamanda yer aldıkları yöre ve bölgenin ticaret, kültür, ulaşım ve sanayi merkezleri olmalarıdır. Çok sayıda üniversite, kütüphane, okul, sinema, tiyatro, spor alanı, kültür merkezi, fabrika, alış-veriş merkezinin yer alması ve çok çeşitli sanayi ve hizmet kollarının gelişmiş olması, yani tüm bu kentlerin çok fonksiyonlu bir iktisadi yapıya sahip olmaları bu yerleşmelerin başlıca ortak özelliğidir.

Tablo 15. Ekonomik Fonksiyonlarına Göre Rusya Kentlerinin Sınıflandırılması³²

Ekonomik fonksiyonlarına göre Rusya kentleri	Örnek kent
Maden Kentleri	Vorkuta, Magadan, Mirniy, Nerüngi, Minusinsk, Norilsk, Zakamensk, Sayansk, Kursk, Orsk, Solikamsk, Kopeysk, Şahti, Novoşahınsk
Liman Kentleri	Novorosiyisk, Taganrog, Murmansk, Nahodka, Astrahan, Tuapse, Rostov
Bilim ve Araştırma Merkezi Kentleri	Dubna, Obninsk, Protvino, Puşino, Troitsk, Çernogolovka, Ostaşkov, Sosenskiy, Kaspiysk, Glazov, Sosnoviy Bor, Kurçatovo, Borok, Zelenogorod
Askeri ve Nükleer Silah Üreten Kentler	Klimovsk, Sarov, Lesnoy ve Snejinsk
Endüstri Kentleri	Magnitogorsk, Komsomolsk na Amur, Novokuznetsk, Çerepovets, Ivanovo, Zlatoust, Tolyati, Tomsk, Nijnetagilsk, Mias, Nijnekamsk, Engels
Ulaşım Merkezi Kentleri	Kotlas, Nyandoma, Lihoslavl, Ruzaevka, Kinel, Uzlovaya, Millerovo, Sizran, Armavir, Miçurinsk
Turizm Kentleri	Suzdal, Soçi, Gelencik, Tuapse, Mineralnie Vodi, Pyatigorsk, Nalçik
Nükleer Enerji Araştırma Kentleri	Dimitrovgrad, Zareçniy, Obninsk, Sosnoviy Bor
Uzay, Astronomi ve Bilim Araştırma Kentleri	Korolev, Yubileyniy, Himki, Reutov, Zvezdnyy, Mirniy, Znamensk, Miass, Orevo, Jukovskiy, Krsanoznamensk
Petro-Gaz Kentleri	Surgut, Nijnevartovsk, Noyabrsk, Nefteyugansk, Perm, Krasnokarsk, Orsk, Almatevsk, Neftegorsk, Otryadniy, Sizran
Çok Fonksiyonlu Kentler	Moskova, S. Petersburg, Vladivostok, Kazan, Novosibirsk, Samara, Lipetsk, Omsk, Çelyabinsk, Ufa, Habarovsk, İrkutsk, Perm, Ekaterinburg, Voronej, Krasnodar, Ryazan, Penza, Saratov, İjevsk, Volgograd, Perm, Krasnoyarsk

³¹ Rusya'da sadece iki federal statüye sahip kent bulunmaktadır Moskova ve Sankt Petersburg. Bu tip kentlere Ruslar "Goroda s federalnogo znaçenie" adını vermişlerdir.

³² Hruştev T., *Ekonomičeskaya i Sotsialnaya Geografiya Rosii*, İzdatelstvo "Drofa", Moskva, 2002, s. 86 – 107; Dronov, V. P. Gluşkovoy, V. G. , *Obştestvennaya Geografiya Rosii*, İzdatelstvo "Klassiks Stil", Moskva, 2003, s. 116; Polyay, P., Nefedova, T., Treyviş, A., *Gorod i Derevnya v Evropeyskoy Rosii: Sto Let Peremen, Monografiçeskiy Sbornik*, İnstitut Geografii Rosiyskoy Akademi Nauk, Obedinennoe Gumanitarnoe İzdatelstvo, Moskova, 2001, s. 65-154

Rusya'nın Gizli (Kapalı) Kentleri

Kapalı ve gizli idari ve coğrafi alanlar, Sovyet döneminde pek bilinmeyen ve tartışılmayan bir yerleşme birimi olarak sessizce varlığını sürdürmekteydi.³³ Köyleri, kasabaları ve kentleri; orman, mera, akarsu ve gölleri; tarla, bataklık ve çayırları kapsayan bu kapalı coğrafi mekânlar birçok kenti de kapsamaktaydı. “Gizli kentler”, “saklı kentler” veya diğer adı ile “kapalı kentler” dış dünyaya ve tüm normal vatandaşlara kapalı olup, haritalarda ve istatistiklerde yer almayan, coğrafi, demografik ve ekonomik olarak anlam taşımayan fakat gerçekte var olan yerleşmelerdir. Sovyet döneminde gizli tutulan bu yerleşmelerin bir adı dahi olmayıp komşu kentin adını taşımaktaydılar. Örneğin Çelyabinsk kent yakınlarındaki gizli kentin askeri adı Çelyabinsk-70'tir.

Jeopolitik, jeostrateji ve savunma açısından büyük önem taşıyan bu kapalı kentlerde genelde askeri fabrikalar, askeri depolar ve cephaneler, nükleer ve biyolojik tesisler, özel görevli askeri birlikler, yeni silah deneme alanları ve benzeri askeri unsurlar yer almaktadır. 1990 yılından sonra SSCB'nin dağılması ile birlikte çok partili demokratik sisteme geçiş ile birlikte bu saklı tutulan askeri kentler yeniden adlandırılmış ve hem coğrafi haritalarda hem de istatistiklerde yerlerini almışlar.³⁴ Böylece 1994 yılında Rusya Federasyonu sınırları içindeki tüm kapalı ve gizli idari ve coğrafi alanlar yeniden dış dünyaya açılarak haritalarda yerlerini almışlar. Bir başka anlatımla 1994 yılında bu bölgelerdeki yerleşmeler resmileşti ve istatistiklerde yerlerini aldı. Böylece 1995 yılındaki istatistik verilerine bakıldığında Rusya'nın o güne kadar adı ve yeri dahi bilinmeyen yeni 14 kente kavuşmuş olduğu görülmektedir.³⁵

Yerleşme coğrafyası ve demografi konularında Rusya'nın önde gelen uzmanlarından biri olan Polyan'ın hazırlamış olduğu bir haritada³⁶ 1998 yılında Avrupa Rusya'sında yer alan gizli (kapalı) kentlerin üç bölgede yoğunlaştıkları görülmektedir. Kola yarımadasının kuzey kıyılarını oluşturan birinci bölgede Polyarniy, Zaozersk, Severnomorsk, Snejnogorsk, Ostovnoy ve Gadjevo kapalı kentleri yer almaktadır. Güney Ural dağlarını kapsayan ikinci bölgede Lesnoy, Novouralsk, Snejinsk, Özersk, Trehgorniy ve

³³ Sovyet döneminde yaygınlaşan kapalı ve gizli idari ve coğrafi alanlar “ZATO”, yani Zakritih Administrativno-Territorialnih Obrazovaniy olarak adlandırılır.

³⁴ Dronov, V. P. Gluşkovoy, V. G., *Obştestvennaya Geografiya Rosii*, İzdatelstvo “Klassiks Stil”, Moskva, 2003, s. 117

³⁵ Polyan, P., Nefedova, T., Treyviş, A., *Gorod i Derevnya v Evropeyskoy Rosii: Sto Let Peremen, Monografiçeskiy Sbornik*, İnstitut Geografii Rosiyskoy Akademi Nauk, Obedinennoe Gumanitarnoe İzdatelstvo, Moskova, 2001, s. 151

³⁶ Polyan, P., Nefedova, T., Treyviş, A., *Gorod i Derevnya v Evropeyskoy Rosii: Sto Let Peremen, Monografiçeskiy Sbornik*, İnstitut Geografii Rosiyskoy Akademi Nauk, Obedinennoe Gumanitarnoe İzdatelstvo, Moskova, 2001, s. 129

Mejgorie kapalı kentleri yer almaktadır. Merkezi-Çernozyem Rusya'sını kapsayan üçüncü bölgede ise Krasnoznamensk, Radujniy, Sarov ve Zareçniy gibi kapalı kentler yer almaktadır.³⁷ 1994 yılından sonra tüm bu kapalı kentler dış dünyaya kapılarını açmış ve hem istatistiklerde hem de coğrafya haritalarında yeniden yerlerini almışlardır.

4.5. Rusya'nın Bilim Kentleri³⁸

ABD ile sürdürülen bilim, teknoloji ve askeri yarışı kaybetmemek amacıyla özellikle İkinci Dünya Savaşından sonraki dönemde, Rusya bilim ve araştırmalara çok büyük destek ve öncelik vermiştir. Bu amaç doğrultusunda ülkenin farklı bölgelerinde çok sayıda bilim-araştırma merkezi kurulmuştur. Ülkede Sovyet döneminde kurulan "Naukogradi" yani bilim kentlerinin yaygınlaşmasının iki ana nedeni vardır. Birincisi ABD ve NATO ülkelerine karşı güçlü bir ordu ile etkili ve caydırıcı bir savunma inşa etmek amacıyla modern silâh ve teknolojiler üretecek bilim merkezlerin kurulması. İkinci amacı ise ulusal bilim araştırmalarını ve en yetenekli bilim uzmanlarını, uzmanlaştıkları alanlara göre belirli araştırma merkezlerinde toplamak ve bunları kontrol altında tutmak.

Rusya'daki bilim kentlerinin aşağıdaki alanlarda yoğunlaşarak çalıştıkları görülmektedir:

- Yeni cihaz, makine ve yeni teknolojilerin gelişimi
- Yeni silâh ve askeri teçhizatların üretilmesi
- Fen ve mühendislik bilimlerinde yeni açılımlar ve deneyler
- Uzay ve astronomi deney ve araştırmaları
- Savunma ve askeri amaçlı deney ve araştırmalar
- Elektrik, fizik, elektrofizik ve elektronik deney ve araştırmaları
- Biyoloji ve biyoteknoloji deney ve araştırmaları
- Atom enerjisi ve nükleer silâh araştırmaları
- Biyolojik ve kimyasal silâh araştırmaları

³⁷ Polyan, P., Nefedova, T., Treyviş, A., *Gorod i Derevnya v Evropeyskoy Rosii: Sto Let Peremen, Monografiçeskiy Sbornik*, İnstitut Geografii Rosiyskoy Akademi Nauk, Obedinennoe Gumanitarnoe İzdatelstvo, Moskova, 2001, s. 129

³⁸ Rusya'nın bilim kentleri ile ilgili bilgiler aşağıdaki kaynaklardan derlenmiştir:

- Hruştsev, A. T., *Ekonomiçeskaya i Sotsialnaya Geografiya Rosii*, İzdatelstvo "Drofa", Tretoe Prerabotannoe i Dopolnennoe İzdanie, Moskova, 2006, s. 84-92
- Polyan, P., Nefedova, T., Treyviş, A., *Gorod i Derevnya v Evropeyskoy Rosii: Sto Let Peremen, Monografiçeskiy Sbornik*, İnstitut Geografii Rosiyskoy Akademi Nauk, Obedinennoe Gumanitarnoe İzdatelstvo, Moskova, 2001, s. 142-144

SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya topraklarında yaklaşık 70 bilim merkezinin yer aldığı tespit edilmiştir. Ekonomik ve sosyal çalkantılarla dolu Postsovyet döneminde bu bilim merkezlerine ödenek ve destekler büyük ölçüde kesilmiş ve yeni bir yapılanma kaçınılmaz olmuştur. Kasım 1997 yılında Rusya Cumhurbaşkanı'nın imzası ile bilim kentleri ve bilim merkezleri ile ilgili yeni bir yasa çıkmış ve ülkede uygulanmaya başlanmıştır. Böylece sancılarla ve yeni arayışlarla dolu belirsizlik dönemi sona ermiştir.

Bugün Rusya'daki bilim kentlerinin %80'den fazlası Avrupa topraklarında ve çok daha küçük bir bölümü Asya kıtasında yer almaktadır. Sadece Moskova ve çevresinde yaklaşık 30 bilim merkezi yer almaktadır. S. Petersburg, Nişni Novgorod, Ekaterinburg, Çelyabinsk, Novosibirsk ve Krasnoyarsk yöreleri bilim kentlerinin ve bilim merkezlerinin Rusya'da yoğunlaştıkları yerlerdir. Bu bilim kentleri ve uzmanlaştıkları alanlar şöyle özetlenebilir:

- Sarov, Lesnoy ve Snejinsk kentleri (nükleer silâh üretimi),
- Obninsk, Dimitrovgrad, Sosnoviy Bor ve Zareçniy kentleri (nükleer enerji araştırmaları),
- Korolev, Yubileyniy, Himki, Reutov, Zvezdnyy, Mirniy ve Znamensk kentleri (astronomi araştırmaları ve uzay teknolojisi),
- Zelenograd, Fryazino, Radujniy ve Litkarino kentleri (elektronik ve elektrofizik araştırmaları),
- Dzerjinsk ve Redkino kentleri (kimya araştırmaları),
- Klimovsk kenti (özel silah üretim merkezi),
- Mirniy, Miass, Orevo, Jukovskiy, Krasnoznamenensk ve Znamensk kentleri (astronomi ve uzay araçları merkezi),
- Puştino ve Borok kentleri (biyoloji ve biyoteknoloji araştırmaları).

Yukarıda sıralanan bilim kentlerinin dışında bir grup daha vardır ki bu bilim kentlerinde birden çok uzmanlaşma ve araştırma yapılmaktadır. Örneğin Dimitrovgrad kentinde hem enerji ve elektrik hem de nükleer araştırmalar yapılmaktadır. Moskova yakınındaki Dubna ve Obninsk kentlerinde özel makine üretimi, enerji ve nükleer silah araştırmaları yapılmaktadır. Moskova'nın kuzeyinde yer alan Pereslavl ve Krasnoarmeysk kentlerinde kimya, fizikokimya ve makine araştırmaları yapılmaktadır.

Sonuç

Ülkemizde Rusya'nın beşeri coğrafyası, demografik yapısı, nüfus ve yerleşme özellikleri ile ilgili yok denecek kadar az sayıda bilimsel çalışma

vardır. Oysa Rusya dünyanın en karmaşık idari, sosyal ve kültürel yapısına sahip ülkelerinden biri olup etnik ve dinsel çeşitlilik, bölgesel kültürel farklılıklar, karmaşık demografik ve kültürel yapısı, dengesiz nüfus dağılımı ve büyük zıtlıklar gösteren yerleşim düzeni ile ülkemiz coğrafyacıları tarafından incelenmesi gereken bir ülkedir.

Yüzölçümü olarak dünyanın en büyük devleti olan Rusya (17075400 km²), aynı zamanda en büyük federal devlet, en büyük Ortodoks ve en büyük Slav ülkesi unvanlarını da taşımaktadır. Asya'nın kuzey ve Avrupa'nın doğu bölümünde yer alan Rusya topraklarının yaklaşık %25'i Avrupa ve %75'i Asya Kıtası'nda yer almaktadır. Bu nedenle her şeyden önce Rusya bir Avrasya devletidir. Fakat Rusya, ne Avrupa ne de Asya'dır. Rusya apayrı, çok farklı, kendine özgü kültürü ve toplumsal yapısı, kendine özgü federal yapısı ve idari bölünüşü, kendine özgü coğrafi konumu ve sınırları ile renkli etnik ve dinsel nüfus yapısı ile "farklılıkların" ve "zıtlıkların" ülkesidir. Soğuk tundralar ile sıcak çöllerin, yoksul yöreler ile zengin cumhuriyetlerin, geri kalmış yerleşmeler ile modern bilim kentlerinin, Hıristiyanlar ile Müslümanların, doğu ile batının, 160'tan fazla millet ve azınlığın iç içe girmiş olduğu ve zengin bir etnokültürel mozaik oluşturduğu benzersiz bir ülkedir Rusya.

Rusya enerji kaynakları, orman arazisi genişliği, maden ve yenilenebilir tatlı su kaynakları bakımından dünyanın en zengin ülkelerinden biridir. Fakat böylesine geniş bir yüzölçümüne ve böylesine zengin yer altı ve yerüstü kaynaklara sahip olmasına rağmen; bu kaynakları işleyecek, değerlendirecek ve düşmanlardan koruyacak olan beşeri güce ne derece sahip olduğu tartışmaya açıktır. Çünkü Rusya G-8 üyeleri arasında nüfusu en hızlı azalan ülkelerin başında gelir. Demografik sorunlarını çözmemiş bir Rusya uzun vadede diğer ulusal sorunları çözemeyeceğine göre nüfus sorunsalı Rusya ekonomisi ve Rusya jeopolitiğinin çözmesi gereken en öncelikli sorunsaldır.

Rusya dünyanın en büyük federal devletidir. Ülkede asimetrik federal yapı egemen olup eşit statülü 89 federal idari birim yer almaktadır. 21 özerk cumhuriyetin yer aldığı ülkede 160'tan fazla millet ve azınlık yaşamaktadır. Bu nedenle Rusya hem nüfus ve siyasi coğrafya, hem de etnocoğrafya ve dinler coğrafyası bakımından benzeri olmayan bir örnek teşkil etmektedir. Fakat bu çalışmada ülkenin kültür coğrafyası ve siyasi coğrafyası değil, sadece kent coğrafyası irdelenmiş ve bu irdeleme sonucunda genel hatlarıyla aşağıdaki saptamalar yapılmıştır:

- Bugün Rusya toprakları alan olarak dünya karalarının %11,5'ini oluştursa da, bu dev ülkenin dünya nüfusundaki payı sadece %2,5'tir. Bu basit ama yalın gerçek alan ile nüfus, toprak ve beşeri güç arasındaki orantısızlığı çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. Ayrıca Avrupa kıtası

yüzölçümünün %42'sini ve Asya kıtası yüzölçümünün %29'unu Rusya toprakları oluşturmalarına rağmen, Avrupa kıta nüfusunun %18'ini ve Asya kıta nüfusunun da sadece %1'ini Rusya oluşturmaktadır.³⁹ Bugün 144 milyonluk nüfusu ile dünyanın en kalabalık sekizinci ülkesi olan Rusya'nın, demografik krizini sürdürmesi durumunda 2050 yılında nüfusunun 130 milyona düşeceği ve dünya ülkeleri arasındaki nüfus sıralamasında 15. sıraya gerileyeceği bir gerçektir. XXI. yüzyılın ortasında Nijerya, Etiyopya, Kongo, Bangladeş, İran, Meksika, Vietnam ve Filipinler gibi ülkeler Rusya'dan daha fazla nüfusa sahip olacaklar.⁴⁰ 2050 yılında Türkiye'nin yarısı kadar bir alana sahip olamayan Vietnam dünyanın en büyük alanlı ülkesinden daha fazla insan barındırması hem ilginç hem de düşündürücüdür. Özetle, Rusya'daki demografik kriz tüm ulusu etkilediği gibi kentlerin büyümesini ve kentsel nüfus artışını da olumsuz etkilemektedir. Örneğin sadece 1996–2007 döneminde (yani 11 yılda), Rusya'nın kentsel nüfusu yaklaşık 6 milyon azalmıştır. 1989 yılında 107,9 milyon olan kentsel nüfus sayısı, 2002 yılında 106,4'e ve 2006 yılında da 104,1 milyona azalmıştır. Ülkedeki demografik kriz ve depopulasyon sürecinin derinleşmesi kentsel nüfus erimesinin temel nedenidir. Ulusal demografik kriz özellikle küçük yerleşim birimlerini olumsuz etkilemiştir. Düşük doğal nüfus artışı ve iç göçler sonucunda nüfus kaybeden küçük yerleşmeler gittikçe sönükleşmiş ve ıssızlaşmış, tüm bunların sonucunda bazı küçük kent ve kasabalar köy statüsüne dönüştürülmüş ve bunun sonucunda neredeyse tüm federal bölgelerdeki kentsel nüfus oranları azalmıştır. Örneğin 1989–2006 yılları arasındaki Postsovyet döneminde Merkezi bölge hariç diğer tüm federal bölgelerde kentsel nüfus oranları azalmıştır.

• Çalışmada Rusya'daki kentleşmenin tarihi serüveni Sovyet öncesi, Sovyet ve Postsovyet olmak üzere üç dönemde irdelenmiştir. Sovyet öncesi ve özellikle Sovyet döneminde hem kent sayısında hem de kentsel nüfus oranlarında önemli bir artış gözlenirken, SSCB'nin dağılmasından sonraki Postsovyet döneminde hem kent sayısında hem de toplam kent nüfusunda belirgin bir azalma tespit edilmiştir. Örneğin, 1897 yılında yapılan genel nüfus sayım sonuçlarına göre Rusya nüfusunun sadece %15'i kentlerde yaşamaktadır. 1940 yılında bu oran %34'e, 1979'da %69'a ve 1989'da %74'e yükselmiştir. 1989–2002 döneminde ilk kez Rusya nüfus tarihinde kentsel nüfus oranı %74'ten %73'e düşmüştür. Özetle, Postsovyet döneminde derinleşen sosyo-ekonomik kriz, ulusal kent krizini de tetiklemiş ve bir yandan kentsel nüfus miktarını ve diğer yandan da kent sayılarının

³⁹ T. Hruştev, "*Ekonomiçeskaya i Sotsialnaya Geografiya Rosi*"i, İzdatelstvo "Drofa", Moskva, 2002, s. 59

⁴⁰ E. Atasoy, *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2003, s. 71

azalmasını belirlemiştir. 2002–2007 döneminde ülkede yer alan tüm federal bölgelerde kentsel nüfus miktarının azalmış olması bu tespiti doğrulamaktadır.

- Rusya’da yer alan 89 idari birim arasında kentleşme düzeyi bakımından büyük farklılaşmalar vardır. Örneğin Magadan ve Murmansk oblastlarındaki nüfusun %90’dan fazlası kentlerde yaşarken, Aginski-Buryatski, Koryak ve Evenki Milli Bölgelerinde kentleşme oranları %26 ile %36 arasında değişmektedir. Bir başka anlatımla, Rusya’nın coğrafi özellikleri, fiziki ve ekonomik yapısı, federal bölgeler ve yöreler arasında bir yandan nüfus yoğunluğu ve nüfus sayısını diğer yandan da yaşam koşullarını ve ekonomik gelişmişliği etkilediği gibi yerleşme düzenini ve kıır-kent nüfus dağılımını da etkilemiştir. Bu nedenle ülkedeki idari birimler arasında bir yandan fiziki (doğal) koşullar diğer yandan da beşeri (sosyo-ekonomik) koşullar bakımından derin farklılaşmalar sürdüğü müddetçe, refah seviyesi, yerleşme yoğunluğu ve kentleşme düzeyleri bakımından da farklılaşmalar kaçınılmaz olarak sürecektir.

- Rusya kentlerini aynen Türkiye’de de olduğu gibi sanayi kentleri, tarım kentleri, maden kentleri, ulaşım ve liman kentleri, turizm kentleri, çok fonksiyonlu kentler olarak gruplandırabiliriz. Fakat Türkiye’de olmayan ve özellikle Rusya’ya özgü olan bazı kent tipleri de vardır. Gizli kentler, bilim ve araştırma kentleri, askeri kentler, uzay ve astronomi kentleri, petro-gaz kentleri ve nükleer kentler bunlara örnek gösterilebilir. Bu çalışmada ekonomik fonksiyonlar bakımından Rusya’da şekillenmiş olan farklı kent tipleri ayrı ayrı gruplar içinde irdelenerek ülkenin iktisadi ve yerleşim çeşitliliği vurgulanmıştır. Ayrıca özellikle SSCB döneminde ulusal jeoekonomik ve jeopolitik çıkarlar doğrultusunda yeni iktisadi gelişim alanların şekillenmesi ile yeni kent tiplerinin de ortaya çıktığı vurgulanmıştır.

KAYNAKLAR

- Atalay, İ. (2005). *Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya*, İzmir: META Basım.
- Atasoy, E. (2003). *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Başol, K. (1994). *Demografi*, İzmir: Anadolu Matbaası.
- Çepaliga, A. L. and Çepaliga, G. İ. (2004). *Regioni Rosii, Spravoçnik*, Moskova: İzdatelstvo “Daşkov i K”.
- Dronov, V. P. and Gluşkovoy, V. G. (2003). *Obştestvennaya Geografıya Rosii*, Moskova: İzdatelstvo “Klassiks Stil”.

- Dronov, V. P. and Yakovleviç, R., V. (2001). *Geografiya Rosii-Naseleniye i Hozyaystvo*, Moskova: İzdatelstvo Drofa.
- Hruştev, A. T. (2006). *Ekonomiçeskaya i Sotsialnaya Geografiya Rosii*, Moskova: İzdatelstvo “Drofa”, Tretoe Prerabotannoe i Dopolnennoe İzdanie.
- Jitkov, V. B., Paşintseva, N. İ., Voronina, İ. V., Kazaçenko, L. A. (2007). *Rosiyский Statistiçeskiy Ejegodnik. 2007. Statistiçeskiy Sbornik*, Moskova: İzdatelstvo “Statistika Rossii”.
- Polyan, P., Nefedova, T., Treyviş, A. (2001). *Gorod i Derevnnya v Evropeyskoy Rosii: Sto Let Peremen, Monografiçeskiy Sbornik*, Moskova: Institut Geografii Rosiyskoy Akademi Nauk, Obedinennoe Gumanitarnoe İzdatelstvo.
- Pozdnyak, G. V. and Polunkina, N. N. (2003). *Atlas Mira*, Federalnaya Slujba Geodeziya i Kartografii Rosii, PKO “Kartografiya”, OOO İzdatelskiy Dom “Oniks 21 Vek”, Moskova.
- Sokolin, V. L. (2007). *Rossiya v Tsifrah 2007, Kratkiy Statistiçeskiy Sbornik*, Federalnaya Slujba Gosudarstvennoy Statistiki (Rosstat), Moskova.
- Tandoğan, A. (1998). *Demografik Temel Kavramlar ve Türkiye Nüfusu*, Trabzon: Eser Ofset.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (1998). *Beşeri Coğrafya. İnsan. Kültür. Mekân*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Vidyapina, V. İ. and Stepanova, M. V. (2005). *Ekonomiçeskaya Geografiya Rosii*, Moskova: İzdatelstvo İNFRA-M.
- Vişnevskiy, A. G. (2007). *Naselenie Rosii 2005, Trinadsatiy Ejegodniy Demografiçeskiy Doklad*, Institut Demografi GU VŞE, İzdatelskiy Dom GU VŞE, Moskova.
- <http://www.gks.ru/wps/portal>
- <http://www.mojgorod.ru>